

Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies
I/2014
ISSN 2409-952X

Youth In Central and Eastern Europe
Sociological Studies

I/2014

ISSN 2409-952X

www.youthjournal.eu

WYDAWCA

***Katedra Socjologii, Politologii i Prawoznawstwa Państwowego Uniwersytetu
Pedagogicznego w Drohobyczu;
Українське Товариство Соціологічне;
Instytut Socjologii Uniwersytetu Rzeszowskiego;
Instytut Socjologii Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu***

ВИДАВЦІ

***Кафедра правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка, Україна;
Соціологічна асоціація України;
Інститут соціології Жешувського університету, Республіка Польща;
Інститут соціології Вищої державної східноєвропейської школи у Перемишлі,
Республіка Польща***

82100 Україна
Львівська область
м. Дрогобич
вул. Лесі Українки, 29, кім.210
тел. (03244) 3-95-87

КОНТАКТИ: redakcja@youthjournal.eu

RADA NAUKOWA:

Ludmila Sokóriańska – dr hab., profesor (Uniwersytet w Charkowie, Ukraina) – **przewodnicząca rady**
Ilya Kononov – dr hab., profesor (Uniwersytet w Ługańsku, Ukraina)
Walerij Łukow – dr hab., profesor (Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie, Rosja)
Witalij Oniszczyk – dr hab., profesor (Uniwersytet w Odessie, Ukraina)
Wiktor Sawka – dr, docent (Politechnika Lwowska, Ukraina)
Nadija Skotna – dr hab., profesor (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)
Alekszej Skowikow – dr, docent (Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie, Rosja)
Walentina Chepak – dr hab., profesor (Uniwersytet w Kijowie, Ukraina)
Wiktor Chigrin – dr hab., profesor (Uniwersytet w Symferopolu, Ukraina)
Andrzej Szumilow – dr., docent (Uniwersytet Czuwaski, Rosja)
Marek Bugdol – dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Maciej Gitling – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Beata Halicka – dr hab., profesor (Uniwersytet Adama Mickiewicza, Polska)
Witold Jedynak – ks., dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Marian Malikowski – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Jarosław Moklak – dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Marian Niezgoda – dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Antoanela Petkovska – Ph.D, profesor (Ss. Cyril and Methodius University, Macedonia)
Teresa Soldra-Gwizdź – dr hab., profesor (Uniwersytet Opolski, Polska)
Barbara Wiśniewska-Paź – dr hab., profesor (Uniwersytet Wrocławski, Polska)
Dariusz Wojakowski – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Marta Zahorska-Bugaj – dr hab., profesor (Uniwersytet Warszawski, Polska)
Maria Zielińska – dr hab., profesor (Uniwersytet Zielonogórski, Polska)

НАУКОВА РАДА:

- Сокурянська Людмила** – доктор соціологічних наук, професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна) – **голова ради**;
- Кононов Ілля** – доктор соціологічних наук, професор (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна);
- Луков Валерій** – доктор філософських наук, професор (Московський гуманітарний університет, Російська Федерація);
- Онищук Віталій** – доктор соціологічних наук, професор (Одеський національний університет імені І.І.Мечнікова, Україна);
- Савка Віктор** – кандидат соціологічних наук, доцент (Національний університет «Львівська політехніка», Україна);
- Сковіков Олексій** – кандидат філософських наук, доцент (Московський гуманітарний університет, Російська Федерація);
- Скотна Надія** – доктор філософських наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна);
- Чепак Валентина** – доктор соціологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна);
- Чигрин Віктор** – доктор соціологічних наук, професор (Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського, Україна);
- Шумілов Андрій** – кандидат політичних наук, доцент (Чуваський державний педагогічний університет імені В.Я.Яковлева, Російська Федерація);
- Вішневська-Паз Барбара** – доктор габілітований, професор (Вроцлавський університет, Республіка Польща);
- Вояковський Даріуш** – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);
- Бугдоль Марек** – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);
- Гітлінг Мацей** – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);
- Галицька Беата** – доктор габ., професор (Познанський університет імені Адама Міцкевича);
- Єдинак Вітольд** – ксьондз, доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);
- Зелінська Марія** – доктор габілітований, професор (Зеленогурський університет, Республіка Польща);
- Загорська -Бугай Марта** – доктор габілітований, професор (Варшавський університет, Республіка Польща);
- Мокляк Ярослав** – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);
- Маліковський Маріан** – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);
- Незгода Маріан** – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);
- Петковська Антоанела** – Ph.D, професор (Університет Св. Кирила і Мефодія, Македонія);
- Солдра-Гвіждж Тереза** – доктор габілітований, професор (Опольський університет, Республіка Польща).

ZESPÓŁ REDAKCYJNY:

Redaktor naczelny: Swietłana Szczudło – dr hab., profesor (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Zastępca redaktora naczelnego: Piotr Długosz – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Redaktorzy tematyczni:

Jarosław Komarnicki – dr., docent (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Iryna Mirczuk – dr., docent (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Hubert Kotarski – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Slawomir Solecki – dr (Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu, Polska)

Wojciech Broszkiewicz – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Rafał Boguszewski – dr (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Polska)

Marcjanna Nózka – dr (Uniwersytet Jagielloński, Polska)

Dorota Szaban – dr (Uniwersytet Zielonogórski, Polska)

Klara Kovacs – dr (Uniwersytet w Debreczynie, Węgry)

Sekretarze redakcji:

Bogdana Gwozdecka – dr (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Mariusz Palak – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Redaktor techniczny:

Juriy Dmitriszin – dr., docent (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Redaktor statystyczny:

Krzysztof Piróg – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Redaktorzy językowi:

język polski: Dominika Długosz-Izdebska – doktorantka (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

język ukraiński, rosyjski: Iryna Niewmierznicka (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

język angielski: Wojciech Pyć – doktorant (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор: Щудло Світлана – доктор соціологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Заступник головного редактора: Длугош Пьотр – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Тематичні редактори:

Комарницький Ярослав – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Мірчук Ірина – кандидат філософських наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Котарський Хуберт – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Солецький Славомір – доктор (Вища державна східноєвропейська школа у Перемишлі, Республіка Польща)

Брожкевич Войцех – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Богушевські Рафал – доктор (Головна школа сільського господарства у Варшаві, Республіка Польща)

Нужка Марціянна – доктор (Ягеллонський університет, Республіка Польща)

Шабан Дорота – доктор (Зеленогурський університет, Республіка Польща)

Клара Ковач – доктор (Дебреценський університет, Угорщина)

Секретарі редакції:

Пеляк Маріуш – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Гвоздецька Богданна – кандидат соціологічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Статистичний редактор:

Пірог Криштоф – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Технічний редактор:

Дмитришин Юрій – кандидат юридичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Літературні редактори:

польська мова: **Длугош-Іздебська Домініка** – докторант (Жешувський університет, Республіка Польща);

українська, російська мова: **Невмержицька Ірина** (Дрогобич, Україна);

англійська мова: **Пич Войчех** – докторант (Жешувський університет, Республіка Польща).

TABLE OF CONTENTS

Piotr Dlugosz

EDUCATIONAL INEQUALITIES IN THE VIEW OF POLISH SOCIOLOGY OF EDUCATION.....6

Witold Jedynak

RELIGIOSITY AND MORALITY AMONG POLISH YOUTH AT THE TURN OF THE CENTURY.....16

Мария Зелиньска

ПОЛЬСКАЯ МОЛОДЕЖЬ В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА. ПОПЫТКА СИНТЕЗА ОБЛАСТЕЙ ИССЛЕДОВАНИЯ.....24
(POLISH YOUTH OF THE BEGINNING OF XXI CENTURY. TEST SYNTHESIS OF RESEARCH AREAS)

Світлана Хобта

СПРИЙНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ МОЛОДІУ СХІДНОЇ УКРАЇНИ.....36
(THE APPREHEND OF STATE BORDER OF EAST UKRAINE YOUTH)

Олена Городецька

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ АБИТУРІЄНТІВ ПРИ ВИБОРІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ.....46
(MOTIVATION FEATURES OF APPLICANTS IN SELECTION OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION)

Андрей Шумилов

МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА И ОСОБЕННОСТИ СОЗНАНИЯ РОССИЙСКОЙ МОЛОДЕЖИ.....53
(YOUTH POLICY AND FEATURES OF CONSCIOUSNESS OF THE RUSSIAN YOUTH)

Інна Мотунова

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТА ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ.....59
(THE FEATURES OF COOPERATION BETWEEN UKRAINIAN AND FOREIGN STUDENTS IN UKRAINIAN UNIVERSITIES)

Оксана Гнатчук

РЕАКЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-СВІДОМОЇ МОЛОДІ БУКОВИНИ НА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ КРАЮ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ.....67
(THE REACTION OF THE NATIONAL CONSCIOUS YOUTH OF BUKOVINA IN SOCIAL AND POLITICAL PROCESSES OF THE REGION: A RETROSPECTIVE ANALYSIS)

Piotr Długosz*

EDUCATIONAL INEQUALITIES IN THE VIEW OF POLISH SOCIOLOGY OF EDUCATION

The paper presents the output of Polish sociology of education. The author shows research projects and thematic fields present in the work of Polish scientists. The conducted research focuses on old educational inequalities (the impact of status on educational achievements and aspirations) as well as the new ones (the impact of status on private lessons and additional classes). In the article the consequences of socio-economic transformation and their impact on educational inequalities is shown as well. At the end, the theoretical concepts of cultural capital, human capital and credentialism, helpful with the analysis and explanation of social inequalities in Poland are shown as well.

Keywords: *Educational inequalities, Poland, transformation, private tutoring, human capital, cultural capital.*

INTRODUCTION

Since the early 1990s, we have been witnessing an increase in the number of post-secondary schools in Poland. The highest increase in the number of pupils was reported in high schools. In the 1980s, only 20% of the population studied in high schools, while in the 2009/2010 school year, 44% of pupils attended high schools. The popularization of secondary level education is still more noticeable if we consider the number of students who pass the high school leaving examination (*Matura*), which gives them an opportunity to start education at the academic level (80%). A still higher increase in the access to higher education was observed in the case of students. From 1990 to 2010, the number of students increased by 370%. Poland has a high index of net enrolment rate of 41.2%, which is higher than the average in the EU and OECD states (Szafraniec, 2011). Observations of high school leavers confirm the trend. Based on the 2010 research which was carried out among upper secondary school pupils, 71% of high school leavers plan to start university studies (Szczucka i Jelonek, 2011). On the one hand, the data can be treated as evidence of the egalitarianism of the educational system and its answer to challenges posed by knowledge and risk societies. Education becomes the foundation of the

---

* **Piotr Długosz** – PhD, sociologist, University of Rzeszow and East European State Higher School in Przemyśl.

Scientific interests: sociology of education and youth, youth of the Polish-Ukrainian borderland.

E-mail: ptc@wp.pl

social status of an individual and it determines life opportunities in contemporary society. Insufficient education is one of social marginalization factors. At the times of risk society, education reduces unemployment, poverty and low life quality risks. It also functions as a personal insurance policy for changing and uncertain times. Among people holding an academic degree, the unemployment rate is still lower; such individuals find it easier to get jobs and have higher remuneration. It can be concluded that education does not guarantee success; however, the lack of education guarantees failure.

On the other hand, we can still observe clear educational inequalities. In spite of changes introduced in the educational system which were to reduce the impact of family, social and background status on educational achievements, the situation has not changed considerably in this aspect. School results in Poland are still determined by the family status and culture capital and not by the work of teachers at school (Szafranec, 2011). The correlation in Poland is higher than the average value for OECD states. Therefore, we can ask questions about the reasons for this situation. The second problem that arises here is connected with the identification of factors generating educational inequalities in the wake of the 1999 reform.

A REVIEW OF EMPIRICAL RESEARCH

The problem of educational inequalities is not new and it is broadly covered by scientific research. The research on educational inequalities carried out in Poland and in the world has rich tradition and dates back to the interwar period. It is enough to mention works by Józef Chałasiński (1969), Stanisław Rychliński (1976), Jan Bystroń (1939), Helena Radlińska (1937) and Marian Falski (1937). In the post-war period, the social functions of schools, selection processes, aspirations and conditioning of school results were analyzed. The research was carried out by the centre in Toruń: Zbigniew Kwieciński (1972, 1972a, 1975, 2002), Ryszard Borowicz (1976, 1980, 2000), and their students. Moreover, the research on educational inequalities was carried out by Mikołaj Kozakiewicz (1974), Mirosław J. Szymański (1973, 1988), Marian Niezgoda (1993), Piotr Długosz i Marian Niezgoda (2010) and others. Educational issues were also addressed by researchers from the University of Warsaw (UW) (Sawińska, 1985), the Institute of Philosophy and Sociology of the Polish Academy of Sciences (IFiS PAN) (Domański, 2004, 2008; Domański i Tomescu-Dubrow, 2010), and the Institute of Applied Social Science of the University of Warsaw (ISNS UW) (Białecki, 1982, 2009). The effects of the educational reform were monitored by the Institute of Public Affairs (ISP) (Zahorska, 2003, 2009, Zahorska ed., 2012), Elżbieta Putkiewicz i Anna Wołkomirska (2004), Elżbieta Putkiewicz i Marta Zahorska (2001),

Elżbieta Putkiewicz (2005), Krzysztof Konarzewski (2004). Research on educational issues is carried out by the Institute of Educational Research (IBE) (<http://www.ibe.edu.pl>) and its goal is to integrate the existing research and increase the application of scientific research results in the educational policy and practice as well as education management.

While designing the research, the analyses and the state of knowledge currently achieved in special units and institutions founded for studying education and various educational aspects will be considered. We can mention the following centres: the Centre for Educational Development (ORE) (<http://www.ore.edu.pl/>) and the Institute of Philosophy and Sociology of the Polish Academy of Sciences (IFiS PAN) (Longitudinal studies: youth educational development paths) (Badanie podłużne ...,2013). The first centre focuses on educational processes in macro scale, carries out research on the educational strategies of communes/municipalities, expenditures on education and social infrastructure in the vicinity of schools. On the other hand, research carried out at IFiS PAN by Roman Dolata is focused on improving the indices of educational added value (EAV). It takes into account the analyses of students' knowledge growth in the context of family environment impact, individual character and the school environment.

The knowledge of domestic budget expenditures on educational purposes and educational aspirations of children and parents is provided in the outcomes of "Social Diagnosis 2013" research and its previous editions (www.diagnoza.com). The above-mentioned studies are of practical nature, their main goal is to determine the conditions for the educational system functioning and the diagnosis of educational reform dysfunctions or tools and methods for the evaluation of the introduced reform. Naturally, we should also remember about the reports that have been prepared this year, visualizing the challenges to be faced by the educational system, "Society progress towards knowledge." (Raport o stanie edukacji 2010, 2011). Another important document is a report edited by Krystyna Szafraniec "The youth 2011"(Szafraniec, 2011). It pictures the conditions of Polish youth as compared with other nations and presents transformations that have occurred in the Polish educational system in recent years. It also indicates the fact of differentiating educational chances among the youth with various social statuses. Unfortunately, the report does not deal with the issues of the educational system anomy and its dysfunctions in the current state. The third important document that we should refer to is "Human Capital Balance" and two reports that resulted from the research: "Who are graduates of Polish schools?" and "Students – future human resources of Polish economy."(Jelonek, 2011; Szcucka i Jelonek, 2011). Admittedly, the research constituting the base for the above reports was

large-scale (several thousand respondents); however, the theoretical framework of human capital and an analysis of the results within the framework of the concept is highly controversial. In such comprehensive research, one should consider the segmentation of schools and their quality as well as a more comprehensive structural context of creating human capital. The designed research on old and new inequalities is to explain the “blank spots” on the map of knowledge on the educational inequalities and the analysis of the actions undertaken by social parties.

Apart from the trend focused on the studies applied within the area of the analyzed problem there are also numerous theoretical works presenting a new approach to the issues of educational inequalities and using theoretical constructs in empirical analyses. We should mention here the book edited by Marian Niezgoda, which presents an in-depth analysis of the social effects of educational changes in Poland (Niezgoda, ed., 2011). In the research, qualitative methodology and institutional analyses prevail in order to reveal the impact of the reform on changes in school organizational cultures and transformations in the lifestyle of the pupils’ families. There are also works by Henryk Domański and Zbigniew Sawiński taking into consideration an analysis of educational inequalities in a long-term prospective. The researchers focus on selective and allocative functions of the educational system and they study the intensity of social mobility after the 1989 political transformation. Generally, the results of the studies reveal the sustainable nature of educational inequalities (Putkiewicz i Zahorska, 1998, 2001), Jarosław Domalewski i Piotr Mikiewicz (2004), Ryszard Dolata (2008), Zbigniew Sawiński (2008). There are also works that indicate horizontal educational inequalities (Niezawistowska, 2012, Długosz, 2012) and works analyzing school results of pupils from the perspective of human capital (Hebrst, 2012).

Some analyses in the sociology of education start with the educational reform introduced in 1999. The reform triggered a whole range of various changes. One of the unintended effects of the reform may be a decrease in the teaching quality (Walczak i Zahorska, 2008).

From the research it can also be concluded that the educational reform contributed rather to the elitarianism of the educational system and that certain horizontal inequalities appeared. As reported by Raymond Boudon (2008), it can be concluded that we witness a reverse effect in education. Such unintended effects of the reform can include the inflation of diplomas, the so-called effect of St. Mathew (Zahorska, 2009) which can be observed in Polish education at the moment or the segmentation of upper secondary and higher education systems (Długosz, 2009). There are theoretical analyses that are to explain the inequalities in the educational system (Sawiński, 2009).

In recent years there have also appeared theoretical analyses of Zbigniew Sawiński, Alicja Zawistowska, including a review of theories and models used for explaining educational inequalities in the world.

Based on the literature on the subject matter in question, we can distinguish the following areas of interest referring to educational inequalities:

- conditioning for the selection of schools by the youth and social selections to schools;
- segregation, segmentation of the school system and its impact on determining life opportunities for the youth;
- impact of the socio-economic status of psycho-social variables on school results and educational success;
- evaluation of school work quality and its efficiency based on the results of external examinations;
- impact of the reform of education on mitigating educational inequalities;
- effects of the work of schools (learners' competence) in the context of the employment market demand, and
- application of theoretical models for the explanation of educational inequalities.

It can be assumed that the research is of a bipolar nature. On the one hand, the research is focused on old educational inequalities whose indicator is the correlation of the social status with the school results and the level of educational aspirations. On the other hand, there appear studies concerning new educational inequalities which reveal a qualitative differentiation of schools of the same educational level (horizontal inequalities) and analyze the impact of status features (economic, social and cultural capital) on undertaking studies by individuals in the best schools of a given level (school selections).

From the analyses of the phenomenon of private tutoring, we know that private tutoring is more frequently used by pupils with a higher status in order to gain a competitive advantage over their peers and to enrol for a better educational establishment (Długosz, 2009, 2012a, Bray 2012).

As the above-mentioned studies reveal, the use of private tutoring is more frequently an offensive action – a strategy to gain an educational advantage over peers. The youth from the middle class can afford to seek this advantage. The youth with a lower status cannot afford extra lessons and typically they also do not have too high aspirations to get admitted to a prestigious school. Private tutoring is an indicator of the educational system dysfunction and fits into the reactions of learners' families to risks resulting from the development of risk and knowledge societies. Private tutoring also undermines the principles of a social system based on meritocracy. The use

of private tutoring by high status families in order to build an educational position interferes with the principle of equal opportunities. Therefore, the selective function of the educational system is disturbed.

CURRENT RESEARCH CHALLENGES

Until now, it has been the dominant approach to test the degree to which the educational reform has fulfilled its functions related to the removal of inequalities, improvement of the quality of education, changing the school functioning model and the adaptation of the educational system to the changing conditions on the labour market.

Given the present social and economic conditions, new phenomena arise, which affect the form of and the speed at which changes in the educational system take place. Furthermore, unintended effects of the changes made to the educational system are revealed: the reverse effect (Boudon, 2008) and the boomerang effect (Beck, 2002).

This means above all the birth of information society which is changing the logic of thinking about the operation of social systems (Drucker, 1999). As of today, knowledge is gaining its importance and it is the main factor conditioning social development. The importance of specialist and general competence as well as the ability to manage information is on the increase.

The winners are those with the highest qualifications and specialist competence. These will be able to compete on the global employment market. The losers will be those who will drop out at the lower levels of education or whose knowledge will be incomplete and of low quality (poor universities and schools vs renown educational institutions).

Also, a society is emerging in which education acts as a security in case of unstable and changeable future. And it is not so that all schools or universities can equally well equip youth with knowledge which will be useful and which will help them achieve a high status. Some schools and higher education institutions enable their participants to achieve a professional status, while others are a “storeroom” and, in the words of Beck, “constitute phantom stations.” The question remains whether young people are aware of the fact that some schools sell a “ticket to nowhere”, and that very few of them are a lift to higher social positions.

The next element which should be taken into consideration when we discuss the current problem is the market facilitation of education. In a free market economy, knowledge as well as other qualities become a good, as evidenced by the comprehensive development of the higher education market in Poland. The number of non-state higher education schools is three times that of their state counterparts, and in 2009 the latter educated about 600,000 students. Non-state education at lower levels of the

educational system has developed to a much lesser extent. The presence of market elements in education means competition and an effort to win “clients” undertaken by higher education institutions and lower level schools. A client (student) will choose a place with the best educational offer. Therefore, schools take such great care to have high scores in rankings, competitions, examination results (Educational Added Value). On the one hand, a school's high rank makes it more attractive and desired, since it increases the life chances of youth. On the other hand, schools – wishing to maintain their high ranks – recruit the best pupils and force them to study harder with the help of private tutoring (Putkiewicz, 2005). Anyway, as shown by the poor results of the high school final examination (*Matura*), 2011 lower-secondary school examination and those of 2012 primary school test, school is not coping well with the task of preparing pupils for external examinations. Following the poor *Matura* results, the frequency of third grade pupils looking for private tutors increased. It can be assumed that the market of private educational services will continue to develop, since demand for this kind of services is increasing.¹ However, it may also be the case that in local communities with high saturation of this kind of offers, schools will fare better with respect to examination results, and where the educational and cultural infrastructure is underdeveloped (peripheries), the results of pupils and schools will be worse.

This situation reveals, with high probability, an anomaly of the educational system. The changes made to the educational system and the resultant dysfunctions consisting in the inability of the school to prepare pupils, as part of its course of study, for external examination standards, the lowered ability to teach resulting from the teachers’ unwillingness to accept changes, their low incomes, lack of competence and the gradual disappearance of the teaching ethos lead to an anomaly. A possible reaction to this situation on the part of young people and their parents will be the commissioning of private tutors, which may be regarded as an innovative behaviour in the face of an anomaly (Merton, 2002).

The preliminary results of research on private tutoring in the sub-region of Przemysł in the period 2007-2011 show that the problem applies to about 50% of high school leavers and already one year prior to the introduction of the obligatory mathematics examination the number of pupils who have private mathematics tutors has doubled (from 30% to 60%). A question arises then what activities are undertaken by local

---

¹ Recently, the European Commission released a report from which it follows that parents more and more frequently pay for private tutoring for their children. About half the pupils in the EU member states have private tutoring and several billion euros are spent on private tutors every year. *The challenge of shadow education. European Commission, 2011.* <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/the-challenge-of-shadow-education-1> [Access: 1.08.2013].

governments in this situation and whether they are trying to look for solutions to this problem at all, or whether it is the problem of young people themselves and their parents².

When we look for the theoretical background revealing mechanisms behind the strategies of young people, we should look at the theories of cultural capital, human capital and credentialism.

In a situation where secondary and higher education become popularized, education and diplomas are subject to inflation. In connection with the above, individuals aim to obtain a better credential, that is they start third level studies or they study at several departments. In a situation where there is an excess of diplomas on the market, young people from higher social classes try to maintain their high ranking by maximising their educational efforts. Such a phenomenon occurred in the UK. In connection with the egalitarianism of the educational system, there arose internal mechanisms which differentiated educational needs. As reported by **Phillip Brown**, in the UK, following the popularisation of education, the parents of children from higher social classes mobilised all financial and cultural resources in order to gain an advantage. Education based on private education, tutors, advisors and specialists designing career paths has become a necessity (Brow, 2006).

In connection with the fact that the concept of cultural capital is so commonly used in analyses of educational inequalities, we will narrow down the scope of the discussion here to two issues. Namely, in the analyses they typically describe the influence of cultural capital on school results, while indirect variables are rarely indicated. From the research carried out it follows that cultural capital affects school results in as far as it stimulates pupils to use private tutoring and to attend extra classes. This can be well observed in the project "Human Capital Balance" showing that additional classes were attended by 50% of high school pupils whose fathers had primary education and 80% by those whose parents were university degree holders (Szcucka i Jelonek, 2011).

The question remains how individual local governments cope with the replenishing of this capital among the youth with its deficit. We can assume that the youth with a high level of cultural capital will seek to maximise it in order to possibly convert it into economic capital.

Education is seen as an investment in human capital, which, as a consequence, will result in economic growth and the development of society. Expenditure and devotion related to upgrading one's knowledge and qualifications pay off in the long run and bring profits. Therefore, it is

---

² Among lower secondary school pupils 30% had private tutors. The author's analyses are based on the paper "Social effects of the educational reform in Poland".

worth investing in human capital and this is what the state should deal with. However, more and more frequently, families themselves take over these functions.

According to Zbigniew Sawiński, following the reform, the position of the child in the educational system is more dependent on the family than on the school (Sawiński, 2008). At the same time, one should remember that these problems may be dealt with differently in rich and poor local communities as well as different family types.

Finally, it must be observed that the processes of changes in the educational system and its functioning depend, to a large extent, on local contexts. Historical heritage, cultural patterns, educational and industrial traditions, effect of transformation and European integration, local labour markets, the opening up to the world, social capital, saturation with cultural infrastructure, homogeneity of the environment and many other factors may substantially affect the functioning of the educational subsystem and the adaptation strategies parties in the educational system. In large-scale research, these imponderabilia cannot be identified, as a result of which material information is lost. Yet, it has been known for a long time that global educational tasks must be performed in regional, local and school contexts. In the directives set out in the White Book, local educational systems have been assigned the role of implementing the goal of building knowledge society, i.e. encouraging pupils to pursue lifelong education, approximation of the school and the economic environment, and fighting against marginalisation. Only appropriate cooperation of local governments and central authorities may lead to an educational success, as is the case with Finland (Ślusarczyk, 2010).

Bibliography

- Badania podłużne; ścieżki rozwoju edukacyjnego młodzieży- szkoły ponadgimnazjalne (2013). http://www.ifispan.waw.pl/index.php?lang=pl&m=page&pg_id=215 (access date. 10.09.2014).
- Beck, U.(2012). Społeczeństwo ryzyka. Warsaw: Scholar.
- Bialecki, I.(1982). Wybór szkoły a reprodukcja struktury społecznej. Warsaw.
- Bialecki, I.(2009). Nierówności edukacyjne, badania, polityka. In: M. Zahorska, E. Nasalska (eds.), Wartości, polityka, społeczeństwo. Warsaw. Scholar.
- Borowicz, R. (1976). Selekcje kształcenia w szkole wyższej. Warsaw: PWN.
- Borowicz, R.(1980). Plany kształceniowe i zawodowe młodzieży oraz ich realizacja. Warsaw: IRWiR PAN.
- Borowicz, R.(2000). Nierówności społeczne w dostępie do wykształcenia. Casus Suwalszczyzny. Olecko: Wszechnica Mazurska.
- Boudon, R.(2008). Efekt odwrócenia. Warsaw: Scholar.
- Bray, M. (2012). Korepetycje, cień rzucany przez szkoły. Warsaw:

- Brown, P.(2006). The Opportunity Trap. In: , H. Lauder, P. Brown, J. A. Dillabough, A.H. Halsey (eds.), Education, Globalization and Social Change. Oxford.
- Bystroń, J.(1939). Szkoła i społeczeństwo. Warsaw.
- Chałasiński, J.(1969). Społeczeństwo i wychowanie. Warsaw: PWN.
- Diagnoza Społeczna 2013. (2013).www.diagnoza.com.(access date. 10.09.2014).
- Długosz, P.(2009). Aspiracje życiowe młodzieży pogranicza. Krakow: Impuls.
- Długosz, P.(2012). Stare i nowe nierówności edukacyjne wśród młodzieży wiejskiej. Wieś i Rolnictwo, 2, 132-146.
- Długosz, P.(2012a). Korepetycje maturzystów pogranicza w latach 2008-2011. Kultura i Edukacja, 2, 88-106.
- Długosz, P., Niezgoda, M. (2010). Nierówności edukacyjne w Małopolsce i na Podkarpaciu. Krakow. Wyd.UJ.
- Dolata, R.(2008). Szkoła, segregacja, nierówności. Warsaw: Wydawnictwo UW.
- Domalewski, J., Mikiewicz, P.(2004). Młodzież w zreformowanym systemie szkolnym. Warsaw: IRWiR PAN.
- Domański, H. (2004). Selekcja pochodzeniowa do szkoły średniej i na studia wyższe, Studia Socjologiczne, 2, 65-93.
- Domański, H. (2010). Nowe ogniwa nierówności edukacyjnych w Polsce, Studia Socjologiczne, 1, 7-33.
- Domański, H., Tomescu-Dubrow, I.(2008). Nierówności edukacyjne przed i po zmianie systemu. In: H. Domański(ed.), Zmiany stratyfikacji społecznej w Polsce. Warsaw. IFiS PAN.
- Drucker, P.F.(1999). Społeczeństwo prokapitalistyczne. Warsaw: PWN.
- Falski, M.(1937). Środowisko społeczne młodzieży a jej wykształcenie. Warsaw: Nasza Księgarnia.
- Herbst, M.(2012). Edukacja jako czynnik rozwoju i wynik rozwoju regionalnego. Warsaw.
- Jelonek, M.(2011). Studenci - przyszłe kadry polskiej gospodarki. Warsaw: PARP, UJ.
- Konarzewski, K.(2004). Kształcenie i wychowanie w szkołach podstawowych i gimnazjach w roku szkolnym 2002/2003. Warsaw: ISP.
- Kozakiewicz, M.(1974). Bariery awansu poprzez wykształcenie. Warsaw: Instytut Wydawniczy.
- Kwieciński, Z. (1972). Funkcjonowanie szkoły w środowisku wiejskim. Warsaw: PWN.
- Kwieciński, Z. (1972a). Odpad szkolny na wsi, Studium socjopedagogiczne. Warsaw: PAN.
- Kwieciński, Z.(1975). Środowisko a wynik pracy szkoły. Warsaw: PWN.
- Kwieciński, Z.(2002). Wykluczanie. Toruń: Wyd. UMK.
- Merton, R.(2002).Teoria socjologiczna i struktura społeczna. Warsaw: PWN.
- Niezawistowska, A.(2012). Horyzontalne nierówności edukacyjne we współczesnej Polsce. Warsaw: Scholar.
- Niezgoda, M.(ed.),(2011). Społeczne skutki zmiany oświatowej w Polsce. Krakow: Wydawnictwo UJ.
- Niezgoda, M.(1993). Oświata i procesy rozwoju społecznego: przypadek Polski. Krakow: UJ.
- Putkiewicz, E., Zahorska, M. (2001). Społeczne nierówności edukacyjne. Studium sześciu gmin. Warsaw: ISP.

- Putkiewicz, E. Wiłkomirska, A.(2004). Szkoły publiczne i niepubliczne. Porównanie środowisk edukacyjnych. Warsaw: ISP.
- Putkiewicz, E., Zahorska, M.(1998). Cele reformy i szanse ich realizacji,” In: E. Putkiewicz, M. Zahorska (eds.), Uwagi i propozycje do projektu reformy edukacji. Warsaw: ISP.
- Putkiewicz, E.(2005). Korepetycje szara strefa edukacji, Warsaw: ISP.
- Radlińska, H.(1937). Społeczne przyczyny powodzeń i niepowodzeń szkolnych. Warsaw: Nasza Księgarnia.
- Raport o stanie edukacji 2010, (2011). Warsaw: IBE.
- Rychliński, S.(1976). Wybór pism. Warsaw: PWN.
- Sawińska, M. (1985). Społeczne uwarunkowania procesu osiągnięć edukacyjnych. Warsaw: UW.
- Sawiński, Z.(2008). Zmiany systemowe a nierówności w dostępie do wykształcenia. In: H. Domański(ed.), Zmiany stratyfikacji społecznej w Polsce. Warsaw: IFiS PAN.
- Sawiński, Z.(2009). Nierówności edukacyjne w teoriach struktury społecznej. Studia Socjologiczne,1, 89-114.
- Szafranec, K. (2011), Młodzież 2011, Warsaw.
- Szczucka, A., Jelonek, M. (2011). Kogo kształcą polskie szkoły? Warsaw: PAPR, UJ.
- Szymański, M.(1973). Środowiskowe uwarunkowania selekcji szkolnych, Warsaw: PWN.
- Szymański, M.(1988). Procesy selekcyjne w szkolnictwie ogólnokształcącym. Warsaw: PWN.
- Ślusarczyk, M.(2010). Spory o edukację wczoraj i dziś. Krakow.
- Walczak, D., Zahorska, M. (2008). Krajobraz po ... reformie. Opinie nauczycieli na temat reformy edukacji. In: K. Szafranec (ed.), Młodość i oświata za burzą przemian. Toruń: Adam Marszałek.
- Zahorska, M. (2003). Edukacja przedszkolna w Polsce - szanse i zagrożenia. Warsaw: ISP.
- Zahorska, M.(2009). Edukacja drogą marginalizacji? In: K. Slany, Z Seręga (eds.), Sprostac zmianom. Szkice o powinnościach współczesnej socjologii. Krakow: Nomos.
- Zahorska, M.(ed) (2012) Zawierowania systemu edukacji. Warsaw: UW.

Witold Jedynak*

**RELIGIOSITY AND MORALITY AMONG POLISH YOUTH
AT
THE TURN OF THE CENTURY**

Sociological research into the religiosity and morality of Polish youth at the turn of the 21st century does not indicate unequivocally the direction of related changes. Young people's statements regarding their faith are unchanged; however, a modest fall can be observed in the case of young people's participation in religious practices. The religiosity of youth is not disappearing, but its form is changing, with the link to the church organizations becoming weaker. Such religiosity is characterized by religious individualism in addition to the selective treatment of the moral norms taught by the Church. For young people, the source of morality is primarily in their own conscience, which means that moral decisions are individual decisions resulting from free choice, an individual's autonomy and freedom from group dependence. Considering the current social conditions, it is difficult to foresee with high certainty the direction of changes related to the religiosity and morality of young people. These people are subject to both secularization processes and intensive evangelization activities undertaken by the Church and religious movements.

Keywords: youth, religiosity, morality, social change, secularization, evangelization

Sociological research shows that the religiosity of Polish society is not disappearing, but merely that its nature is changing, and that it is being transformed, accommodating social and cultural changes. One can say that in many cases it is individual religiosity, since many people approach church orders and prohibitions selectively. Such religiosity, which is increasingly breaking away from the influence of the church institution, is oriented towards an individual's private spiritual needs. In a society witnessing relativisation, crisis is also affecting morality, which, traditionally, is related directly to religiosity. Contemporary social processes, i.e. modernisation, secularisation, pluralisation and individualisation, weaken traditional religiosity and morality, while generating values related to free choice, an individual's autonomy and the breaking away from group dependency. These trends can be seen especially

---

* **Witold Jedynak**—Prof. PhD- sociologist, University of Rzeszow and East European State Higher School in Przemysl.

Scientific interests: sociology of morality and sociology of religion.

E-mail: vox321@interia.pl

among young people, who are more susceptible to new, less rigorous requirements than those imposed by traditional religiosity and morality. For young adolescents, freedom and tolerance are a kind of measure of progress.

Polish Catholicism is seen as a social phenomenon in secular Europe. However, its future will depend above all on the young generation. Therefore, the main goal of this paper is to show the direction of change related to the religiosity and morality of Polish youth at the turn of the 21st century. Given the multiplicity and variety of publications presenting sociological research findings related to the religiosity and morality of young adolescents, the author will confine the discussion to an analysis of selected secondary sources dealing with the above-mentioned issues. In addition, he will try to address some interpretations of research findings and the conclusions based on them, with regard to the religiosity and morality of young Poles.

RELIGIOSITY AMONG POLISH YOUTH

In 2009 – according to CBOS – 95% of all Poles participating in the survey identified themselves as believers, out of whom 13%, that is every eighth respondent described their faith as strong. Only every twentieth subject (5%) described themselves as a non-believer (Boguszewski, 2009, Boguszewski, 2012). Similar results were recorded in 2012. At that time, 94% of the surveyed Poles identified themselves as believers; however, every eleventh respondent (9%) described their faith as strong. Only every sixteenth subject (6%) claimed to be a non-believer. As compared with the 2009 research, a four-point decrease in the number of strong believers was noted (Boguszewski, 2012, Boguszewski, 2005).

Decidedly lower figures related to declarations of faith were observed in the case of youth. However, the figures were stable and did not betray any unambiguous trends. As follows from the nationwide research conducted by the Centre for Public Opinion Research (CBOS) and the National Bureau for Countering Drug Addiction (KBPN) in 1996, 1998, 2003, 2008 and 2010, young people's declarations of faith, in principle, did not change. The research was conducted on a nationwide representative sample of pupils in their last year at a secondary or vocational school. The share of young people who identified themselves as strong believers, believers, undecided and non-believers remained almost the same. Almost three-thirds of the surveyed youth (71-74%) claimed to be believers, while between 6 and 8 percent claimed to be strong believers. Between 13 and 16 percent of respondents were undecided. A mere 5-7% of subjects described themselves as non-believers. As follows from an analysis of the last two of the above-mentioned figures, in 2010, as compared with the 2008 research,

the proportion of young people describing themselves as strong believers or believers changed modestly, i.e. by 2 points. On the other hand, an increase was recorded in the number of undecided respondents (by 3 points) and non-believers (by 2 points) („Młodzież 2010”, 2011, p.114).

The religiosity of young people is manifested by their participation in religious practices. As the 2010 research suggests, people who participated in religious practices regularly, more often than others – which seems obvious – declared to be strong believers or believers (92%). Decidedly less frequent were the declarations of undecided respondents (7%) and non-believers (1%). It is worth stressing that nearly 50% of subjects who did not participate in religious practices at all (47%) described themselves, to a greater or lesser degree, as believers („Młodzież 2010”, 2011, p.115). It is an important figure indicating that young people think that it is possible to be a non-practicing believer. Such people typically do not maintain any links with the local parish community, or they are loosely connected to it. The fact that they do not take part in the community prayer or in religious meetings is indicative of their individual approach towards religion, which does not imply practical religious duties arising from their faith. Such religiosity is usually private and it is based on one's own individual needs, while not taking into account the orders of church institutions.

As 2010 studies show, the factor which differentiates between declarations made by students with regard to their faith or participation in religious practices is their place of residence. An overwhelming majority of young people (84%) from rural areas almost unanimously claim to be strong believers or believers, and more than a half of them (54%) at least once a week take part in religious practices. The share of pupils claiming to be believers, to a lesser or greater extent, decreases as the size of the city in which they reside increases. The lowest ratio of believers (58%) was noted among young people living in big cities (with more than 500,000 residents). A similar trend can be seen in the case of religious practices. Of all the respondents residing in the biggest cities, almost every fourth subject (28%) at least once a week participates in a mass, service or religious meeting, while 13% on average once or twice a month, 25% several times a year and 34% of pupils do not take part in religious practices at all („Młodzież 2010”, 2011, p.116). The share of pupils from the biggest cities who do not participate in religious practices shows a modest upward trend, which is confirmed by 2003 (31%) and 2010 (27%) data („Młodzież 2008”, 2009, p.121).

The above figures indicate that young people living in rural areas are more religious, according to their declarations, than their peers living in big cities. In rural environments, which are usually small local communities, young people are more attached to parish communities, in whose life they

actively participate (school choirs, Oasis Movement, altar boys). The pupils' attitudes and behaviour are greatly affected by traditions passed down by their families as well as social control, whose impact, however, is decreasing even in rural communities. In big cities, parishes typically have numerous congregations (ranging from a few to more than twenty thousand believers), which fosters young people's sense of anonymity. Many pupils do not take part in the religious and social life of their parish, nor do they feel any bonds with it, which results in a situation where these people's religious values undergo slow "erosion." What is more, in urban communities, the impact of the secularisation and the privatisation of religion is becoming more and more evident.

Sociological research shows that young adolescents' declarations describing their faith and religious practices at the turn of the 21st century were relatively stable. Modest decreases in the figures related to religious practices, accompanied by a relatively stable level of declarations of faith, do not have to be interpreted as changes resulting in the atheisation of Polish society („Diagnoza Społeczna 2013”, 2013). The processes of secularisation and privatisation of religion do not necessarily indicate young people's departure from religion; instead they may show a change in the nature and function of religion. The weakening of the Church's influence on the religious life of young people does not rule out the possibility that in the future it will be perceived differently by young people. Church institutions – especially at the parish level and given the fact that they provide religious instruction in schools – continue to affect the life of young people, maintaining and stimulating their religious motivations. What is more, Polish families still fulfil their primary educational and religious functions of socialisation (Mariański, 2010; p.40-41; Mariański, 1988, p.359-360; Górny, 2009, p.284).

MORAL NORMS IN YOUNG PEOPLE'S CONSCIOUSNESS

In Polish society, the acceptance of moral norms preached by the Church is decreasing. A gradual division into religiosity and morality is taking place, which implies the weakening of the rigorous nature of traditional moral norms. Sociological studies show that moral permissivism is gaining strength among Poles, alongside doubt in the existence of unchangeable, stable and universal moral values. The gap between religiosity and morality is visibly greater. The weakening of the relation between religiosity and morality in Polish society is becoming evident, especially with regard to marriage and family morality. Changes in the level of acceptance of morality preached by the Church can be observed particularly in young people's circles. Many young Poles do not want the Church to decide for them how they should live, but they regard themselves

as sacred by claiming to be a source of their own morality (Mariański, 2011, p. 447-448, Mariański, 2003, p. 486-487). A clear minority of young people surveyed in the period 1994-2009 claimed that for them religion was the only source of morality (11.2% in 1994 and 12.9% in 2009). An overwhelming majority was represented by youth who claimed that for them religion was not the only source of morality (39.4% and 40.1%, respectively) and, further, that they did not justify their morality with religious values, but that they followed their own conscience instead (40.3% and 37.6%, accordingly) (Mariański, 2011, p.460; Królikowska, 2006, p.219-220).

Despite the weakening of the impact which religion has on morality, changes in the acceptance of Catholic morality do not follow a stable trend, but they are quite varied. Changes related to the growing disapproval of church moral norms are revealed, for instance, by studies carried out by CBOS on a nationwide representative sample of youth in their last year in upper secondary schools. One of significant indices is, without a doubt, that describing pupils' attitudes towards sexual relationships. In 2008 research, merely 16% of respondents agreed with the Catholic moral norm according to which people should have their first sexual relationship only after they get married, 63% was of the opposite opinion, while 21% remained undecided (in 2003, the figures were, respectively: 15%, 69%, 16%; in 1998: 17%, 65%, 18%; in 1996: 23%, 54%, 23%). The figures show that in the period 1998-2008 young people's attitudes towards sexual relationships changed. Among the surveyed youth, acceptance of premarital sex clearly prevailed (Mariański, 2012, p.87).

Changes in morality can also be seen in the results of research carried out among Polish secondary school leavers in the period 1994-2009. Test-retest reliability was checked in five Polish cities (Gdańsk, Dęblin, Kraśnik, Puławy, Szprotawa), where the tests were repeated in the same schools and in the same classes. In 2009, almost two-thirds of subjects (64.3%) claimed that sexual relationships during the period of official courtship were acceptable. On the other hand, almost every sixth respondent (17.5%) declared that their assessment depended on the circumstances. Only every thirteenth subject (7.6%) agreed with the Catholic Church's teaching on sex life. The remaining group of respondents did not express their opinion. In the period 1994-2005, in the population covered by the survey, the ratio of young people who disapproved of premarital sexual abstinence rose by 5.2%. Young people are gradually abandoning the norms preached by the Catholic Church and they cease to regard premarital abstinence as a virtue. On the other hand, differing views were held by secondary school leavers as regards the acceptance of adultery. In 2009, about three-fourths of respondents (75.9%)

regarded adultery as a morally unacceptable conduct and expressed their disapproval of it. Only almost every eighth subject (12.0%) saw adultery as acceptable in certain circumstances, and only a small group approved of unfaithfulness (3.5%). A great majority of surveyed Polish secondary school leavers did not approve of adultery. In the period 1994-2009, the share of opinions condemning adultery increased by 8.7% (Mariański, 2012, p.330-343). The next figure showing acceptance of church morality is that showing secondary school leavers' opinions about divorce. As the 2009 research reveals, the opinions are quite diverse. Divorce is regarded as something acceptable by at least 18.6% of subjects in different cities; 49.8% say that "it depends" on the circumstances and the situation; 20.7% believe that it is unacceptable, while 7.0% of respondents have no opinion about it. In the period 1994-2009, no visible differences in secondary school leavers' attitudes towards divorce were observed. Another sign of Catholic morality is one's attitude towards the use of contraceptives. In 2009, more than 50% of secondary school leavers in the cities included in the survey (58.7%) were in favour of contraceptives, about one fourth (23%) said their opinion depended on the circumstances and the situation, every fourteenth respondent disapproved of contraceptives (7.2%), while 6.8% of subjects had no opinion about this issue. In the period 1994-2009, there was a clear shift from subjects' absolute approval of contraceptives (72.9%) to moderate approval (59.7%). One can even talk about the slowing down of the processes of secularisation with regard to the Church's teaching on birth control. A similar trend was observed in the case of acceptance of abortion. In the period 1994-2009, the share of total approval of abortion decreased by 7.9%, of partial approval by 12.6%, of undecided respondents by 1.6%, whereas the level of disapproval clearly rose by 19.0%. Test-retest comparisons indicate that the degree of acceptance of selected Catholic moral norms increased by 5.3%, which – according to Father Janusz Mariański – may be interpreted as a slight slowing down of the processes of secularisation among young people (Mariański, 2012, p.347-366).

A drop in the level of acceptance by young people concerns not only church morality, but also the observance of the Ten Commandments. Three surveys carried out by the Social Polling Centre „OPINIA” among young people attending secondary schools or studying at institutions of higher education showed a decrease in the approval of the Ten Commandments. The highest rate was achieved in the case of the Fifth Commandment "Thou shalt not kill" (in 1988 – 86%, in 1998 – 76% and in 2005 – 72%). In the period 1988-2005, the level of acceptance of all the commandments decreased, particularly (by about 20%) with regard to: the Third Commandment (Remember the Sabbath day, to keep it holy), the Sixth

Commandment (Thou shalt not commit adultery) and the Seventh Commandment (Thou shalt not steal). In 1988, the level of full acceptance of all the commandments amounted to 62.5%, in 1998 – 51.5% and in 2005 – 46.8%. The figures can be explained by the gradual waning of moral rigorousness among young people. Despite the decreased approval, the Ten Commandments are still regarded as binding by the majority of young people. According to the nationwide poll conducted by CBOS in 2005, 26% of the surveyed young people aged between 18 and 24 said “decidedly yes,” 63% – “rather yes,” 6% – “rather not,” 1% – “decidedly not,” 4% – “difficult to say.” Approval of the Ten Commandments by young people is however weaker than in the case of adult Poles, in the case of whom the figures were, respectively: 42%, 52%, 3%, 1% and 3% (Mariański, 2011, p.191-192; Boguszewski, 2005; Boguszewski, 2009).

Sociological research confirms changes which are taking place in young people’s consciousness and, at the same time, in their behaviour assessed in terms of morality. Young Poles are subject to the processes or relativisation, especially in the case of sexuality, which can be seen in the clear weakening of the rigorousness related to premarital sex life. What is more, the gap between morality and religiosity is widening. Therefore, one can talk about a kind of double identity of young Poles: religious and moral, which are partly related, but which, in many cases, are totally separate. A majority of young people accept however universal moral values stemming from the Ten Commandments (e.g. Thou shalt not kill, Thou shalt not commit adultery, Thou shalt not steal, Thou shalt not bear false witness against thy neighbour) (Mariański, 2012, p.90-91).

CONCLUSIONS

Taking into account many factors which affect young people’s religiosity and morality at the turn of the 21st century, the direction of related changes may not be unequivocally determined. On the one hand, young people are subject to the processes of secularisation, social modernisation and privatisation of religion, but on the other, they are also exposed to the evangelisation of church institutions. What is more, their socialisation is taking place in their families, which in Polish society still remain the basic unit providing religious and moral education. It is most probable that the religiosity and morality of young people will evolve in multiple ways, since in Polish society slow processes of secularisation clash with the influence of Churches and religious movements which affect the collective consciousness of Poles. The creation of a modern and pluralist society is accompanied by negative trends; however, a great majority of young Poles keep their faith, while family, nation and the Church are the pillars of the cultural and ethical role of Polish Catholicism.

Changes which are taking place in Poland at the turn of the 21st century, are a combined result of social processes based on industrialisation, modernisation, technical progress and rationalisation in Weber's sense. Thus, we see factors which, according to the theories advanced by well-known sociologists Max Weber (1995, 2004), Emil Durkheim (2010), Peter Berger (2005) or Thomas Luckmann (2006) were supposed to result in the secularisation of society and, consequently, in the disappearance of religion. However, as sociological studies reveal, in the case of Polish society these theories are not corroborated.

Bibliography

Berger, P.(2005). Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii. Krakow: NOMOS.

Boguszewski, R.(2005). Wartości i normy w życiu Polaków. Komunikat z badań CBOS, BS/133/2005, CBOS, Warszawa. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2005/K_133_05.PDF(dostęp:4 lutego 2014 r.).

Boguszewski, R.(2009). Wiara i religijność Polaków dwadzieścia lat po rozpoczęciu przemian ustrojowych, CBOS, Warszawa. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2009/K_034_09.PDF(dostęp:4 lutego 2014 r.).

Boguszewski, R.(2012). Zmiany w zakresie wiary i religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS, BS/49/2012, CBOS, Warszawa. http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_049_12.PDF(dostęp:4 lutego 2014 r.).

Diagnoza społeczna 2013, (2013). Warunki i jakość życia Polaków. J. Czapiński, T. Panek, eds. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.

Durkheim, E.(2010). Elementarne formy życia religijnego. System totemiczny w Australii. Warsaw: PWN.

Górny, A.(2010). Religia i rodzina jako fundamenty świata wartości współczesnej młodzieży śląskiej. In: M. Sroczyńska i J. Paczkowski, (eds.) Młodzi w społeczeństwie zmiany. Studia polsko-ukraińskie. Kielce: Wyd. Wyższej Szkoły Umiejętności w Kielcach, 269-286.

Królikowska, A.(2006). Coraz mniej grzeszni – o kategorii grzechu w świadomości młodych ludzi. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny,1, 215-228.

Luckmann, T.(2006). Niewidzialna religia. Problem religii we współczesnym społeczeństwie. Krakow: NOMOS.

Mariański, J. (1988). Między nadzieją i zwątpieniem. Sens życia w świadomości młodzieży szkolnej. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Mariański, J. (2003). Między sekularyzacją i ewangelizacją. Wartości prorodzinne w świadomości młodzieży szkół średnich. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Mariański, J.(2010). Religijność młodzieży polskiej w okresie przemian, Zeszyty Naukowe KUL, 2, 39-61.

Mariański, J.(2011). Przemiany moralności polskich maturzystów w latach 1994-2009. Studium socjologiczne. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Mariański, J.(2012). Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży maturalnej – stabilność i zmiana. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Młodzież 2008, (2009). Warsaw: CBOS.

Młodzież 2010, (2011). Warsaw: CBOS.

Weber, M.(1995). Szkice z socjologii religii. Warsaw: Książka i Wiedza.

Weber, M.(2004). Racjonalność, władza, odczarowanie, Poznań: Wydawnictwo
Poznańskie.

Мария Зелиньска*

ПОЛЬСКАЯ МОЛОДЕЖЬ В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА. ПОПЫТКА СИНТЕЗА ОБЛАСТЕЙ ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью статьи является попытка синтеза областей исследования социологов, занимающихся проблематикой молодежи в Польше. В статье представлена характеристика молодежной проблематики, наиболее часто анализируемой в научной социологической среде. Также обозначены относительно редко исследуемые вопросы, проблемы и категории молодежи. Также целью статьи является рефлексия более широкого плана над состоянием исследований молодежи в Польше, а также над состоянием социологии молодежи как научной отрасли в целом.

Ключевые слова: *молодежь, области исследования, теория молодежи, эмпирические исследования.*

The aim of this paper is an attempt to synthesize research areas undertaken by sociologists dealing with youth in Poland. In this paper we present the most common and most frequently analyzed problems and issues to be tested categories of youth and the environment. It will also address issues, problems and categories to be tested relatively rare and those that do not appear at all. At the same time the aim of the paper is more general reflection on the state of research of young people in Poland and on the condition of Sociology of Youth.

Keywords: *Youth, Areas of Researches, Theory of Youth, empirical studies.*

Введение

Молодежь как социально-демографическая категория уже давно составляет объект исследований многих общественно-гуманитарных научных дисциплин, таких как: социология, педагогика, политология, демография, антропология (Zielińska, 2003). Эта группа составляет также предмет особого внимания политиков во время предвыборных кампаний, важный сегмент потребительского рынка и так называемых субъектов социальной политики, особенно в контексте подверженности социальному отчуждению и маргинализации. Сложно ответить на вопрос, много ли или мало мы знаем о современной польской молодежи. Составление полного реестра проводимых в данный момент исследований, публикуемых (также в

---

* **Мария Зелиньска** – профессор, социолог, директор Института социологии Зеленогурского университета (Республика Польша).

Научные интересы: пограничье и процессы, происходящие в пограничном регионе в длительной перспективе.

E-mail: m.zielinska@is.uz.zgora.pl

Интернете) статей и работ, касающихся молодежи, является невыполнимой задачей в связи с темпом увеличения их количества. Качество этих работ очень различно, зачастую научные картины перемешиваются с публицистическими взглядами.

Основной целью настоящей статьи является предварительная попытка синтеза областей исследования, составляющих научный интерес социологов, занимающихся проблематикой молодежи в Польше. Сразу же следует подчеркнуть, что сложность этой задачи обусловлена пребыванием категории проблематики молодежи в сфере научного интереса не только социологов молодежи, но и, в принципе, всех других отдельных субдисциплин (социологии семьи, социологии образования, социологии политики, социологии общественных изменений, социологии структур и мобильности, социологии труда, социологии поселенческих структур и т.д.). Поэтому представленный в статье перечень наиболее часто и наиболее охотно изучаемых и анализируемых проблем и вопросов, категорий и групп молодежной среды, а также тех вопросов, проблем и категорий, которые относительно редко исследуются или не изучаются вовсе, следует воспринимать в качестве довольно рабочей версии. Многолетняя практика наблюдателя и исследователя явлений, происходящих среди молодежи уже не один год, позволяет сформулировать гипотезу, что различным сферам активности молодежи не уделяется должное внимание ученых, образ же молодежи, создаваемый в средствах массовой информации, упрощен, неполон, и иногда не соответствует действительности, но именно этот образ получает общественное мнение. Зачастую эта информация СМИ подкреплена научными авторитетами, и именно такая информация, в отличие от результатов тщательных научных исследований, чаще всего становится предметом общественного обсуждения. Уже в этой части статьи следует подчеркнуть, что ее рамки не позволяют осуществить углубленный анализ состояния исследований молодежной среды. Текст скорее можно назвать приглашением к дискуссии на эту тему в контексте размышлений более широкого плана не только о кондиции польской молодежи, но и о кондиции социологии молодежи как научной дисциплины.

Молодежь в условиях культурных перемен и в контексте всеобщих общественных событий

В Польше, как и во всей Европе, происходят изменения, преобразовывающие системы ценностей, цели и подходы европейских обществ, а эти явления нуждаются в анализе в более широкой временной и сравнительной перспективе (Inglehart, 2005, Siemieńska,

2007)³. Такой взгляд принуждает принимать во внимание: во-первых, глобальные цивилизационные, технологические процессы; во-вторых, исторические процессы, повлиявшие на культурную дифференциацию европейских стран и связанные, прежде всего, с религиозными различиями; в-третьих, политические перемены и изменения общественного строя, обусловившие в XX веке отличия исторического опыта обществ в разных частях Европы, в особенности в странах бывшего коммунистического лагеря; и, в-четвертых, процесс объединения Европы, формирование совместных структур, создание Европейского Союза и его расширение, охватывающее постоянно растущее количество новых стран.

Наиболее значительными явлениями, описывающими процесс культурных преобразований, которым подвержены современные молодые люди, являются:

- сдвиг в направлении модернизации: растущее благосостояние, рост социальной безопасности, увеличение образовательных шансов, сокращение рабочего времени, рост социальной и региональной мобильности, но вместе с тем – угроза безработицы, эластичность условий трудоустройства;

- процессы модернизации привели к формированию „другой современности” – общества риска (Beck, 2002). Понятие риска, с одной стороны, относится к глобальной атомной и экологической угрозе, перед лицом которой классовые отличия ни имеют никакого значения; с другой стороны, - это понятие связано с индивидуальным риском и неуверенностью, сопровождающими динамику общественных изменений;

- изменение в пределах фазы „молодости” – вместо однозначного, относительно коротко продолжающегося, „переходного статуса” появились разнообразные возможности, среди которых можно выбирать соответствующие;

- увеличивающаяся индивидуализация, приводящая к необходимости постоянного формирования собственной жизни с помощью самостоятельных решений, не взирая на классово обозначенные пути. Биография людей стала открытой. Индивидуализация жизненного пути означает, что социально обусловленную биографию заменяет самостоятельно созданная и

---

³ Свидетельствуют об этом данные серии нескольких исследований EVS (European Values Survey): с 1990 (26 стран), 1999-2000 (32 страны), 2008 – 47 стран, а также данные WVS (World Values Survey) - исследований, проведенных в 90 странах шести континентов.

создаваемая биография, а индивидуум становится творцом собственной жизни,

- возрастающая непредвиденность хода социальных биографий.

Жизненные цели, профессиональные планы, системы ценностей молодых людей в Польше на рубеже XX-XXI вв. формировались в ситуации укрепления демократического и капиталистического уклада после системных изменений, происходящих в Европе и в Европейском Союзе (с важным для Польши фактом вступления в Евросоюз в 2004 году и увеличением сальдо миграции), а также преобразований, связанных с мировым финансовым кризисом 2008 года. Кроме того, происходит процесс существенных демографических трансформаций, являющихся следствием старения общества. Уже теперь демографы обращают внимание на отчетливо изменяющуюся демографическую структуру. Проведенные в 1988 – 2010 годах исследования показывают, что с 1988 года на 31,1% уменьшилось население в дорабочем возрасте, в свою очередь в период между 1988 и 2010 годами выросло количество лиц в рабочем возрасте на 12,8%. В дополнение к этому, расширяющаяся глобализация, развитие общества, основывающегося на знаниях, развитие информационных технологий, а вслед за этим, информационного общества, вызывают существенные преобразования общественного сознания. Немаловажное значение для трансформации жизненных устремлений молодежи имел образовательный бум в Польше в конце 90-х годов, который способствовал росту не только совокупной доли учащихся, но и профессиональных целей. Эти элементы составляют очень сокращенный эскиз социально-экономической ситуации, которая влияла на формирование отношения современной молодежи к различным явлениям и измерениям социальной действительности. Стоит эту картину дополнить данными, касающимися доли молодых людей в общей структуре населения. В 2012 году в среднем в 27 странах ЕС лица в возрасте 15-24 лет составляли 11,7% от общего числа населения. Больше всего такой молодежи было на Кипре (15,5%) и в Литве (13,9%); меньше всего – в Италии (10,0%) и в Испании 10,01%. Польша находится на 23 месте (13,2%).

Процессы культурной трансформации, происходящие в Европе в течение последних тридцати лет, существенно влияют на изменение отношения молодежи к различным социальным вопросам, что приводит к переустройству ее социальной ментальности, формированию состояний сознания, отличающихся от предыдущих поколений (в частности, Inglehart, 2005, Siemieńska, 2007) –

осуществляется смена поколений. Последствия этих изменений будут особенно отчетливо видны во взрослой жизни сегодняшних молодых людей, когда они возьмут ответственность за судьбы очередных поколений. Поэтому важно, чтобы знания о современной молодежи были по мере возможности наиболее полными, и на их базе можно было не только определить роль молодежи в обществе здесь и сейчас, ее вклад в процесс стабилизации или дестабилизации общественной системы, но и предвидеть развитие в будущем.

Что чаще всего и реже всего является предметом эмпирических исследований?

Анализ работ, касающихся молодежи, демонстрирует, что чаще всего областями исследований являются:

(1) жизненные цели, устремления, ориентации, (2) образовательные, профессиональные, семейные планы, (3) образование как основная область активности, (4) нравственные, общественные, религиозные ценности, (5) работа, рынок труда, вхождение на рынок труда, (6) подход к различным явлениям и социальным вопросам, (7) политические предпочтения и политическая активность, (8) миграция молодежи (после 2004 года), (9) потребительские навыки, а также часто затрагиваемая и любимая в СМИ область – (10) девиантное поведение – наркомания, алкоголизм, преступность.

Что нам показывают исследования целей и жизненных планов?

1. На одну из вышеперечисленных областей исследования стоит обратить особое внимание (обсудить остальные не позволяют рамки статьи), поскольку именно жизненные цели являются своего рода линзой, в которой сконцентрирован опыт предыдущих поколений, передаваемый молодежи, а также жизненная практика вступающих во взрослую жизнь молодых людей. Социологические исследования планов и жизненных целей молодежи входят в круг исследований жизненных ориентаций и составляют в научной литературе довольно широко разработанные научные категории. Синонимическими понятиями являются „устремления”, „намерения”, „стиль жизни ”, „жизненные планы ” (в частности, Hejnicka-Bezwińska, 1991, Garczarczyk, 1994, Zielińska, 1999).

Из данных (см. таблицы 1 и 2) следует, что приоритеты молодых людей претерпевают изменения, однако нельзя однозначно констатировать революционность характера этих изменений – это скорее перестановки в иерархии. В структуре жизненных целей семья

и семейная жизнь постоянно занимают высокую позицию, несмотря на то, что любовь и дружба, как показывает таблица 1, в последних трех опросах занимали самое высокое место (рост по сравнению с 1994 годом на 10%). Вместе с тем, следует отметить, что в 2013 году статус любви и дружбы немного снизился. В 1994 году приоритетом была именно интересная работа, соответствующая увлечениям (снижение по сравнению с 1994 годом на 11%). Для современного поколения молодежи более важное значение имеет достижение высокой профессиональной позиции и профессиональная карьера (рост по сравнению с 1994 годом на 16%). Интересен тот факт, что это намного важнее приобретения имущества, материальных ценностей. В данный момент также важнее приобретение имущества и достижение высокой материальной позиции (рост по сравнению с 1994 годом на 4 %).

Проводимые каждые несколько лет в одной и той же возрастной категории исследования демонстрируют довольно интересные и существенные изменения в поколенческих характеристиках. Современное поколение молодых поляков предстает перед нами в качестве генерации людей, которая выбрала модель приятной жизни, осуществляемой, прежде всего, благодаря семейной жизни, в которой любовь и дружба должны определять отношения между супругами/партнерами и детьми. Наряду с этим данное поколение не принимает активного участия в жизни других людей, а также не заботится о собственном развитии. Исходя из типологии социальных ориентаций (Hejnicka –Bezwińska, 1991), можно сказать, что современное поколение молодых поляков предпочитает эго-семейно-центрическую ориентацию с ярко выраженной либерально-партнерской моделью семьи, а также ориентацию на престиж, власть и деньги. Существенно ослабло значение аллоцентрически-социоцентрической и перфекционистской ориентаций.

Таблица 1. Жизненные цели молодежи старших классов средней школы или средних специальных учебных заведений в 1994-2013 гг.

Жизненные цели (в %)	'94	'96	'98	2003	2008	2010	2013
Удачная семейная жизнь, дети	48	50	57	50	54	49	48
Интересная работа, соответствующая увлечениям	52	43	42	43	40	39	41
Любовь, дружба	39	41	35	46	55	50	49
Достижение высокой профессиональной позиции и профессиональная карьера	19	28	33	34	33	34	35
Спокойная жизнь без проблем, конфликтов	34	30	31	26	28	29	28
Приобретение имущества, достижение высокой материальной позиции	25	26	27	24	26	30	29
Яркая жизнь, исполненная развлечений, частое времяпрепровождение в обществе друзей, знакомых	17	16	19	21	15	17	15
Полезные действия во имя других, „жизнь для других”	15	13	11	9	8	9	10
Жизнь согласно религиозным принципам	10	10	10	7	8	6	6
Удачная сексуальная жизнь	9	9	10	9	9	12	12
Достижение успеха в области науки и искусства	7	9	7	11	8	7	9
Независимость на работе	10	10	6	6	6	5	7
Возможность принятия важных решений в области экономики	1	2	1	1	1	1	1
Достижение политической власти – возможность оказывать влияние на общественную и политическую жизнь страны	1	1	1	2	1	2	2
Другое	1	2	1	1	0	1	1

Источник: собственная обработка на основании данных Центра изучения общественного мнения (ЦИОМ)

Результаты не суммируются до 100%, поскольку респонденты могли выбрать три цели

Это поколение нельзя назвать поколением, преследующим те же цели, которые занимали умы героев Стефана Жеромского – Юдыма и Силачка, желающих принести пользу обществу. Возможно, это является результатом воздействия поколения родителей, которая помнит эпоху общественно-полезных действий, а современная волонтерская работа является скорее элементом биографии (резюме), облегчающим начало профессиональной деятельности, нежели следствием жизненных принципов.

На примере исследования жизненных целей можно увидеть изменения, происходящие в жизненных ориентациях, но намного

важнее „открытие” действительных значений, скрывающихся под указанными в таблице категориями.

Таблица 2. Жизненные планы молодежи старших классов средней школы или средних специальных учебных заведений в 1994-2013 гг.

Что ты будешь делать после окончания школы? (в%)	'94	'96	'98	'03	'08	'10	'13
Буду учиться на выбранной специальности и работать	-	-	-	-	-	-	33
Буду учиться на выбранной специальности	27	32	49	59	59	48	26
Выеду за границу навсегда или на длительное время	6	3	3	7	6	11	15
Буду работать или учиться в техникуме или лицее (только для учеников школ профессионального образования)	10	15	17	8	6	8	5
Буду работать на предприятии, в частной польской фирме	4	4	2	2	5	7	4
Буду учиться в техникуме, профессиональном училище	11	14	9	9	8	6	4
Намерен основать собственную фирму	2	2	2	2	3	5	3
Буду работать на государственном предприятии	7	6	1	2	4	3	3
Буду учиться в техникуме или лицее (только для учеников школ профессионального образования)	14	11	10	5	3	3	1
Буду проходить воинскую службу	6	4	5	5	1	2	2
Буду работать на фермерском предприятии	2	1	1	0	1	1	1
Буду работать на предприятии, в фирме с заграничным капиталом	1	1	1	0	0	1	1
Буду вести домашнее хозяйство, воспитывать детей и содержаться на деньги мужа (жены)	2	1	1	0	0	1	1
Не буду работать, буду безработным/ой	5	2	1	1	0	1	0
Другое	4	2	2	1	2	4	2

Источник: собственная обработка на основании данных ЦИОМ

Из таблицы 2 следует, что наиболее популярные жизненные стратегии молодежи старших классов средней школы или средних специальных учебных заведений сосредоточены на двух сферах деятельности: дальнейшем образовании или миграции. Вместе с тем, отчетливо видно, что значение обучения в вузе, по сравнению с 90-ми годами, уменьшилось (снижение, начиная с 2003 года, составило 33 процентных пункта, уровень, сравнимый с 1994 годом). Стоит

подчеркнуть, что каждый третий респондент хотел бы соединить учебу с работой (новая категория ответов, начиная с 2013 года).

Происходящие преобразования общественно-экономических систем приводят со временем к изменениям социальной ментальности (Koralewicz i Ziółkowski, 2003). Это означает трансформацию отношения к различным измерениям социальной действительности: образованию, политике, работе, религии. Поэтому важно внимательно присматриваться к переменам в характере жизненных ориентаций молодежи (в том числе целей и жизненных планов). Если предположить, что жизненные ориентации являются равнодействующей свойств отдельной личности, индивидуальных наклонностей, социальных обусловленностей, исторических событий, формируются в период приобретения знаний и навыков, являются результатом процедур по социализации, а на предрасположенность к определенным ориентациям влияют образовательные учреждения при поддержке общественного контроля, то следует констатировать, что характер этих ориентаций является отражением имеющейся в данное время социальной действительности. Радикальные перемены в Польше, вступление в Евросоюз, мировой финансовый кризис находят свое отражение в трансформациях жизненных целей, главных составных частей жизненных ориентаций.

Сферы жизни и активности молодежи, которые сравнительно редко являются, или вовсе не являются, предметом эмпирических исследований, перечислены ниже: физическая и психическая кондиция, приверженность здоровому образу жизни и заботе об экологии, личность, интеллектуальность и индивидуальность, характер, устойчивость к стрессовым ситуациям и стратегия преодоления их, дружба, любовь, секс и значение этих сфер в жизни молодых людей, эмоции и восприятие мира, страхи и опасения, функционирование в группах ровесников, участие в социальных порталах и их значение в жизни молодежи. Этот краткий набор говорит о том, что преимущественно перечисленные сферы касаются психологического функционирования молодежи.

Что стоит знать о современной молодежи?

Исследования молодежи предоставляют в первую очередь знания о различных измерениях функционирования молодежи в современном мире, о происходящих переменах в системе ценностей, о различиях в убеждениях, имеющих место между старшим и младшим поколениями. Таких знаний, как можно заключить, в данный момент довольно много – об этом свидетельствуют рапорты и результаты исследований, публикуемые на сайтах в Интернете. В то же время,

ощущается недостаток обобщающей теоретической рефлексии, отвечающей на вопросы о месте и функциях молодежи в обществе, а также о значении исследований молодежи в контексте культурных перемен. Стоит искать ответы на такие вопросы как, например: (1) является ли молодежь генератором перемен или же, ввиду деструкционных действий, тормозит общественные перемены; (2) Какую социальную роль играет в обществе; возросла ли или уменьшилась эта роль в наше время по сравнению, к примеру, с 90-ми годами прошлого века? (3) Можно ли исходя из современных тенденций, обнаруженных в исследованиях молодежной среды, предвидеть будущую форму общества; скажется ли политическая апатия молодежи в ограничении роли политиков в общественной жизни и формировании нового типа управления обществом в будущем? Это фундаментальные вопросы, на которые можно отвечать, располагая результатами многолетних, детальных, комплексных исследований, а именно таких исследований становится все меньше.

Общественному мнению сквозь множество источников, а именно ежедневную прессу, СМИ и милицейские сводки предоставляется, прежде всего, шокирующая информация о проступках футбольных „фанатов”, „анархистов”, „солдат мафии”, о преступлениях, совершаемых даже детьми, а также о самоубийствах молодых людей, об отсутствии профессиональных перспектив, о наркотиках и т.п. Это приводит к росту среди „взрослых” членов общества чувства незащищенности, общественное же давление, направленное на поиск „виновника” такой ситуации, постоянно усиливается; востребованы однозначные ответы, что виноваты, например, родители, школа, телевидение, ровесники, политическая элита, коммунистическое прошлое и др. Однако ответ не является простым и однозначным.

Молодежь не является монолитом, она неоднородна, а названия поколений, распространенные в средствах массовой информации - поколение X, Y, поколение «Ничто», поколение «памперсов», поколение Фейсбука, поколение «птенцовых птиц» и т.п. – сводят социально важную категорию к малосущественным проблемам. Привилегией СМИ является формирование определенных образов разных социальных групп, использование же такой манеры учеными нежелательно. В результате навешивания ярлыков происходит социальная стигматизация, а бездумное распространение журналистских знаний в качестве знаний научных способствует созданию упрощенных, расхожих, ложных образов молодежи, не

базирующихся на тщательно проверенных знаниях и не объясняющих происходящие социальные процессы.

Отмечая такую опасность для социологии молодежи как научной дисциплины, я сочла нужным обратить внимание на тревожные тенденции и начать дискуссию о необходимости широких, общих для разных кругов и разных научных дисциплин исследований, позволяющих сконструировать комплексный, целостный образ современной молодежи.

Заключение

В Польше в начале XXI века проходит межпоколенческий процесс изменения ценностей, который постепенно преобразовывает политику и культурные нормы, как это происходило в других развитых промышленных обществах. Молодые люди на пороге взрослой жизни задают себе сегодня вопросы о том, как управлять собственной жизнью, какой вид образования выбрать, кто в будущем может рассчитывать на хорошо оплачиваемую, стабильную работу и стабильный источник дохода, как преодолевать собственное социальное отчуждение? Свои важные жизненные решения они принимают в ситуации неопределенности многих факторов, ограниченных возможностей прогнозирования, которые типичны для общества риска и общества постмодернистского. В то же время молодежь сталкивается с давлением родителей, политиков, СМИ, и получает противоречивую информацию. Коммуникация между поколениями была нарушена – родители свой опыт приобретали в другой социально-экономической действительности, в условиях капиталистической системы они учились функционировать только после 1990 года, поэтому их советы не приспособлены к динамично меняющейся действительности. Политики замечают молодежь преимущественно во время избирательных кампаний, а их обещания не выполняются. Различные средства массовой информации все чаще предоставляют непроверенную информацию. Поэтому молодежь, прежде всего, учится у ровесников и на собственных ошибках, принимая же во внимание использование ими информационных технологий, можно сказать, что это они учат своих родителей применять новые устройства – в результате осуществляется идея префигуративного общества (Mead, 1978).

Рапорт „Молодые 2011”, автором которого является Кристина Шафранец (Szafraniec, 2011), может составлять исходную точку для подготовки исследовательского проекта с участием представителей различных научных дисциплин и практиков, связанных с молодежью, в том числе психологов, педагогов, демографов, политиков, а также

врачей и терапевтов. Такой проект должен охватывать разные круги, разные категории молодежи, разные регионы Польши. Рапорт „Молодые 2011” анализирует важнейшие области жизни и функционирования молодежи. Он содержит данные из разных источников, результаты исследований, проводимых по различным выборках и в разное время. Указываемые источники достоверны, но не соответствуют требованиям эквивалентности, а это означает, что в принципе представленные результаты исследований несопоставимы.

Увеличиваются индивидуальные различия молодежи, у которой появляются новые возможности для выбора социальных биографий, которая может конструировать собственные сценарии течения профессиональной карьеры, создавать собственные образы, используя расширяющуюся оферту возможных стилей жизни. Всевозможные обобщения смазывают картину; нельзя всю молодежь считать хорошей или плохой. Для оценки состояния молодежи важно располагать тщательными исследованиями, показывающими конфигурацию свойств в исследуемой популяции; значение имеет количество людей в данной группе, открытых для изменений, оптимистов, креативных, участвующих в общественной жизни; важно знать, увеличивается ли или уменьшается в процентном отношении количество таких людей. На основании именно таким образом соединенных данных можно ответственно заявлять о форме общества будущего. Если тестированию подлежат тезисы о значительной роли молодежи в обществе, то это невозможно сделать, опираясь на фрагментарные знания, полученные в результате неэквивалентных, хотя и многочисленных исследований. Желательным является многоаспектное, комплексное, длительное исследование различных категорий молодежи (гимназий, лицеев, вузов) в разных кругах (в деревнях, небольших городках, больших городах и больших агломерациях) с целью получения полного диагноза важнейших областей активности в контексте шансов и опасностей развития будущего общества.

Библиография

Beck, U. (2002). Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności. Warszawa: Scholar.

Garczarczyk, A. (1994). Orientacje życiowe młodzieży w warunkach transformacji ustroju, Katowice

Hejnicka –Bezwińska, T. (1991). Orientacje życiowe młodzieży. Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP.

Inglehart, R. (2005). Pojawienie się wartości postmaterialistycznych. W: P. Sztompka, M. Kucia (red.). Socjologia. Lektury. Kraków: Znak.

Koralewicz, J., Ziółkowski, M. (2003), *Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym 1988-2000*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR/Collegium Civitas Press.

Mead, M. (1978). *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*. Warszawa: PWN.

Siemińska, R. (2007). *Od wartości postmaterialistycznych do materialistycznych*. W:

I. Krzemiński, J. Raciborski (red.), *Oswajanie wielkiej zmiany*. Instytut Socjologii UW o polskiej transformacji. Warszawa: IFiS PAN.

Szafraniec, K. (2011). *Młodzi 2011*. Warszawa.

Zielińska, M. (1999). *Orientacje i cele życiowe studentów uczelni zielonogórskich. Miejsce granicy polsko-niemieckiej w planowaniu własnej przyszłości*. Rocznik Lubuski, 25, 245-261.

Zielińska, M. (2002). *Społeczno-osobowościowe uwarunkowania realizacji planów edukacyjnych a położenie społeczno-zawodowe*. Edukacja: studia, badania, innowacje, nr 2, 54-64.

Zielińska, M. (2003). *Młodzież jako przedmiot badań socjologicznych. Uwagi teoretyczne i metodologiczne*. W: B. Idzikowski, E. Narkiewicz- Niedbalec, M. Zielińska, E. Papiór (red.), *Polska młodzież w nowym ładzie społecznym*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza UZ.

POLISH YOUTH OF THE BEGINNING OF XXI CENTURY. TEST SYNTHESIS OF RESEARCH AREAS

Maria Zielinska – professor, sociologist, director of the Institute of Sociology of the University of Zielona Gora (Poland).

Scientific interests: borderline and the processes taking place here in the perspective of long duration.

E-mail: m.zielinska@is.uz.zgora.pl

Світлана Хобта*

СПРИЙНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ МОЛОДЬЮ СХІДНОЇ УКРАЇНИ

У статті розглядається сприйняття державного кордону молоддю східної України на основі двох хвиль емпіричних досліджень (2009, 2013 рр.) Військовий конфлікт на Сході країни змусив по-новому поглянути на проблему українсько-російського державного кордону. Виявилось, що ігнорування бар'єрної функції – серйозна помилка. На суб'єктивному рівні бар'єрна функція виявляється, на думку автора, у «почутті кордону», яке робить народ чутливим до цілісності своєї території. Це сприйняття кордону як необхідної захисної лінії держави, чутливість до окремишності своєї території, усвідомлення ризиків, які пов'язані з прикордонним розташуванням, своєрідне почуття «на сторожі». Молодь, яка виросла в умовах незалежності, мала б відрізнитися від старшого покоління в баченні кордону: вона має бути впевненою у його природності, необхідності, гостріше відчувати кордон. Доводиться, що не зважаючи на те, що сучасна молодь формувалась вже за часів незалежності України, вона поділяє щодо кордону погляди старшого покоління. Східний кордон України не сприймається як кордон з «чужими». Розвинене «почуття кордону» відсутнє. На державний кордон не здійснюється проєкція захисної, ізоляційної функції. Для мешканців Сходу важлива відкритість кордону, бо з ним пов'язані комунікативні і трудові практики населення.

Ключові слова: українсько-російський державний кордон, прикордоння, молодь, ідентичність, «почуття кордону», демаркація, Донбас, Схід України.

The article deals with the view of youth of East Ukraine about state border. The basis of article is empirical studies in 2009, 2013. Military conflict in the East made a new look at the problem of Ukrainian-Russian border. It demonstrates, that ignoring the border's barrier function, is serious error. A subjectively barrier function, according to the author, find itself in the «perception of border». It feeling makes people be sensitive to the integrity of its territory, to isolation of its territory, risks associated with cross-border location. It something like «feeling be on guard». Young people, who grew up in conditions of state independence, would be different in the vision of the border from the older generation. Youth has to be confident, that state border is natural, necessary. In spite of the fact that young people have grown for independence Ukraine, they copy the views of the older generation on the border. The eastern border of Ukraine is not perceived as a border with «strangers». Youth of East Ukraine haven't «perception of border». At the state border is not distributing protective, insulating function. For

---

* **Хобта Світлана** – кандидат соціологічних наук, доцент Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна).

Наукові інтереси: соціологія пограниччя та кордону, соціологія регіонів.

E-mail: khobta_sv@ukr.net

habitants of East «open» borders is important. It involves communication and labor practices of population.

Keywords: *Ukrainian-Russian border, border, youth, identity, «perception of boundaries», demarcation, Donbass region, East Ukraine.*

Політична криза 2014 р., яка переросла у війну, актуалізувала в Україні проблему державного кордону. На відміну від сусідніх держав, в Україні до неї не відчувалося відповідної уваги. В Росії, наприклад, вивчення кордону в ракурсі державної безпеки ведеться давно (Безопасность, 2002; Михайленко, 2013). Окрім лімології – науки про кордони, яка вивчає прикордонні території, прикордонні інститути, функції, процеси і т.п. (Колосов, 2006), започатковано особливий напрям досліджень – погранологію (Погранология, 2002). Соціогуманітарні науки активно вивчають окремі ділянки російського державного кордону, зокрема, російсько-українську (Гриценко, 2010; Колосов, Вендина, 2011; Крылов, 2012; Михайленко, 2013; Попкова, 2007).

Існує вітчизняна традиція дослідження кордонів. Її започатковано С. Рудницьким, Д. Багалієм, М. Кордубою та ін. Вона продовжується в сучасних дослідженнях представників різних дисциплін. Наприклад, географу М. Дністрянському належить одна з перших за часи незалежності узагальнюючих робіт про державні кордони України (Дністрянський, 1992). Географічний аспект трансграничної взаємодії висвітлено колективом під керівництвом Г. Підгрушного (Проблемы общественной географии, 2010). Історик В. Сергійчук на основі архівних матеріалів проаналізував динаміку співвідношення етнічних меж і державних кордонів України (Сергійчук, 2008). Я. Верменич запропоновано «історичну лімологію» (Верменич, 2011). В. Кочан під філософським кутом розглядає феномен Пограниччя в соціокультурному вимірі (Кочан, 2008). У соціології розрізнення кордонів як широких контактних зон і ліній запропоновано І. Кононовим (Кононов, 2004); політики ідентичностей, пов'язані з Прикордонням досліджує група харківських соціологів, зокрема, О. Філіппова (Филиппова, 2010); особливість владних практик і практик повсякденних у східному прикордонні вивчається І. Кононовим, С. Хобтою (Кононов, 2010; Хобта, 2011; Хобта, 2010); працюють у вказаній царині такі молоді дослідники як О. Усенко, Б. Гвоздецька (Усенко, 2013, Гвоздецька, 2011).

Як правило, так чи інакше, розуміння кордону зводиться до його головних функцій: захисної (бар'єрної) та інтегративної (комунікативної). У добу глобалізації, і під її тиском, на перший план

вийшла комунікативна функція. Але виявилось, що ігнорування бар'єрної функції – серйозна помилка. На російсько-українському кордоні зміни відбулися як результат зламу Ялтинської системи міжнародних відносин. Певним чином це відбулося завдяки зусиллям США та Росії. Чи стане це довготривалою тенденцією, чи – лише аномалією? Це – відкрите питання. Однак, в будь-якому разі, військовий конфлікт на Сході змусив по-новому поглянути на проблему державного кордону в нашій країні, особливо, його східну ділянку.

Специфіка східного українсько-російського прикордоння висвітлена в наших попередніх роботах (Кононов, 2010; Хобта, 2011). Дослідження показали лояльне ставлення до жителів по той бік кордону, заперечення населенням необхідності існування кордону. Якщо раніше проблема державного кордону між Україною і Росією полягала в тому, що колись адміністративні кордони перетворилися на справжній державний інститут, прив'язаний до території, то зараз проблема полягає, на наш погляд, у з'ясуванні того, що, згідно К. Хаусхофера, можна назвати «почуттям кордону». Воно робить народ чутливим до цілісності своєї території, загострює інстинкт до розвитку власної життєвої форми. Воно змушує охороняти і розширювати простір своєї життєвої форми (Хаусхофер, 2003, 347). Відмовляючись від експансіонізму К. Хаусхофера, вважаємо, що «почуття кордону» є необхідною складовою бар'єрної функції державного кордону. Ми інтерпретуємо «почуття кордону» як чутливість до окремішності своєї території, сприйняття кордону як необхідної захисної лінії, усвідомлення ризиків, пов'язаних з прикордонним розташуванням, своєрідне почуття «на сторожі».

Державні кордони – не просто лінії. Вони існують у практиках і постійно відтворюються, перетворюючись на самостійний соціально-історичний феномен. Е. Штельтінг пише: «Кордони є вирішальним фактором у формуванні відповідних спільнот; вони мають те значення, яке втілює в них суспільство, в рамках якого вони існують» (Штельтінг, 1999). Тобто для розуміння кордонів важливим є їх сприйняття населенням. Це впливає на ставлення до країни-сусіда, на формування політичного бачення взаємодії з нею, і, як виявилось, на політичну лояльність до власної країни.

Негативне ставлення до існування державного кордону достатньо легко пояснюється у випадку радянського покоління мешканців Сходу. Логічно передбачити, що у молоді, яка формувалась вже за часів незалежності України, ставлення до кордону має відрізнятись від поглядів старших поколінь: вони мають бути впевненими у його природності, необхідності, гостріше відчувати

кордон. Перевірити гіпотезу ми плануємо на основі досліджень кафедри філософії та соціології та Центру з вивчення соціальних процесів і проблем гуманізму.

Метою нашого розгляду є сприйняття державного кордону молоддю східної України (мешканці Луганської області у віці від 18 до 29 років) до кризи 2014 р. Метод – стандартизоване інтерв'ю. Опитування проведені в 2009 р. (n = 1147) і 2013 р. (n = 1450) в Луганській області. Вибірка квотна (квотні ознаки: стать, вік, тип населеного пункту). Особливістю формування вибіркової сукупності було те, що серед населених пунктів Луганщини максимально відбиралися населені пункти прикордонних районів області. Окрім стандартизованих інтерв'ю, ми будемо залучати і результати «відкритих» інтерв'ю проведених в області з 2009 по 2014 рр. (Хобта, 2010).

К. Хаусхофер вважав, що кордон з онтологічної точки зору є живим утворенням. Він писав: «... я зміг дати виходячи з досвіду, тільки визначення (дефініцію) поняття кордону як «периферичного органу» – подібного шкірі, – життєвої форми, закритої на ключ, «позначеної на всьому протязі» і яка відчуває напругу, але живе власне повнокровним життям, захисного покриву, що складається з життєвих форм, наповнених єдиної життєвої волею» (Хаусхофер, 2003, 247). Але для вченого кордон як автономна життєва форма – лише одна з форм існування кордону. Водночас – це особливий «орган» держави. Уточнимо, кордон – орган центру, від устремління якого повністю залежний режим його функціонування.

На наш погляд, кордон підлягає аналізу на кількох рівнях: макроінституційному (соціальний інститут, поле владних практик), інституційному (як організаційна складова інституту) (див. Хобта, 2012) та мікрорівні – рівні повсякденних практик, сприйняття, інтерпретації кордону та його впливу на повсякдення. На останньому рівні постає феномен Прикордоння. У глобальному контексті проблема Прикордоння – певний ідеологічний конструкт, який потрібен для прикриття периферійного статусу певних держав (Зарицький, 2011; Кононов, 2010, 81). У локальному – це територія подвійної, складної ідентичності (Living (with) Borders, 2002; Гриценко, Крылов, 2010). Зокрема, ми писали про подвійну ідентичність мешканців східного українсько-російського прикордоння (Хобта, 2010). В умовах периферійності країни, подвійна ідентичність на локальному рівні перетворюється у подвійну лояльність. Якщо Прикордоння – поле подвійних лояльностей, то це сприйнятливий ґрунт для маніпуляцій, стягування лояльності в бік різних геополітичних центрів. Це на Сході України вилилося у масову втрату

громадянськості – феномен, який І. Кононов назвав «Луганським синдромом» (Кононов, 2014).

В індивідуальних інтерв'ю 2009 р., 2013 р., мешканці прикордонних населених пунктів області говорили, що ними прикордоння не відчувається і не впливає на їх життя.

«...Какая, конечно, граница. Граница – границе рознь, все-таки есть разница между границами, да, я думаю. Если вот брать нашу границу, люди живут спокойно. Если, может, брать границы там дальнего зарубежья, где там воинские части или я не знаю... Может они там, конечно, испытывают какие-то неудобства, как бы, может, не комфортно. Я не знаю... Но мы, как? У нас граница с Россией. Здесь, мы, конечно, не испытываем ничего и, сказать можно, стим мы спокойно» (ж.,30, ср.спец., будівельник, смт Троїцьке, Луганська обл.)⁴.

«Нет, я такого, сколько я здесь прожил, не ощущал на себе, наоборот, даже хорошо, когда рядом живем. <...> А то, что мы боимся друг друга, об этом даже и речи не может быть никакой. <...> Но у нас, здесь именно в нашем пограничном районе, здесь, никаких не ощущаю – или опасений оттуда, что кто-то там на нас, то ли нападет, или боимся. И я думаю, что и другие жители села тоже это не испытывают» (ч.,54, в., інженер з техніки безпеки, с. Пархоменко, Луганська обл.)

Кордон для мешканців прикордоння виказував свою присутність завдяки його інфраструктурі (Хобта, 2011, 412). Зміна статусу кордону була пов'язана з формуванням інфраструктури кордону, інституціональними процедурами, з якими населення навчилось жити. Ідентичність «житель прикордоння», як і відчуття прикордоння, належала вузькій смузі, яка безпосередньо прилягає до кордону. Більш того, вона проявляла себе точково: в пунктах, де є пункти пропуску через кордон або через які проходять великі комунікаційні шляхи, контрабандні трафіки (наприклад, в селах Краснодонського району, Свердловського району). Там І. Кононовим навіть зафіксовано фольклор, присвячений кордону. Доречі, саме в цих місцях кордон виявився й найбільш уразливим і складним для контролю. Напередодні кризи 2014 р. можна говорити про відсутність

---

⁴ Фрагменти інтерв'ю подано мовою оригіналу. У дужках вказано стать, вік, освіту, спеціальність, місце проживання респондента.

в східному українсько-російському прикордонні «почуття кордону». Небезпеки з кордону ніхто не чекав⁵.

Жителі по той бік кордону ідентифікувалися як «свої». На запитання «Хто такий, на Вашу думку, мешканець прикордоння?» 30,4% респондентів відповіли, що він не відрізняється від інших мешканців області і 30,8% – від мешканців сусідньої області РФ. Для 16,5% – це «носії двох культур», і тільки для 3,9% – «носії власної культури» і 5,1% – «захисник наших рубежів». Думка молоді значущо не відрізняються від думки мешканців області загалом. Тобто, східний кордон України не сприймається як кордон з «чужими», це такий собі «примарний» кордон, який існує в інтересах влади, а не відділяє своїх від чужих. В результаті, на державний кордон не здійснюється проєкція захисної, ізоляційної функції. Росія розглядається як культурно близька і дружня країна, відносини з народом якої не можуть зіпсувати навіть суперечності на рівні влади (Хобта, 2013, 70).

Зауважимо, що окрім того, що населення східного прикордоння має позитивний образ Росії, до речі, серед респондентів з досвідом трудової міграції у РФ⁶, більш позитивний ніж своєї держави, воно переорієнтоване на російський медіа-простір. Тобто подвійна лояльність Прикордоння підживлюється постійним інформаційним впливом сусідньої держави.

«Мы воспринимаем Россию как соседа, именно как соседа, а не как врага. Хотя города, которые уже подальше от нас и где уже российские каналы не транслируются, и, может, связи в меньшей степени с Российской Федерацией, там они уже совсем по-другому видят будущее нашей страны, которое не связано с «матушкой «Россией» (ч., 54, в., інженер з техніки безпеки, с. Пархоменко, Луганська обл.)

«А вообще, конечно, лучше остаться в России. Там и зарплаты больше, и работы больше, и товары дешевле, и там перспективы больше для молодых людей» (ч., 22, в., інженер, м. Дружковка, Донецька обл.)

Кордон між Україною і Росією сприймається як межа, яку поклала влада між своїми, тому більшість вважає, що цей кордон взагалі не потрібен (47,6%) або ж він має бути відкритим для руху людей, капіталів і товарів, як в Шенгенській зоні Європейського

---

⁵ В межах виконання магістерської роботи К. Ярманової у квітні 2014 р. було проведено 10 інтерв'ю з мешканцями Луганської і Донецької області, які мають досвід трудової міграції.

⁶ Про це говорять дані інтерв'ю 2014 р.

Союзу (41, 3%) (табл.1, 2). Це найбільш поширені точки зору, які зберігають свою сталість вже більше п'яти років.

Аналіз даних показує, що характеристика українсько-російського кордону молоддю мало відрізняється від характеристики старшим поколінням. Переважна більшість молоді вважає його кордоном між своїми і частіше за інші вікові групи має ускладнення з відповіддю.

Таблиця 1. Як би Ви охарактеризували кордон між Україною і Росією?

Варіант відповіді	Луганська область 2009 г. N=1147	Луганська область 2013 г. N=1450	Вікові групи 2013 р.			
			18-29 n=379	30-44 n=360	45-59 n=370	60 та старші n=341
Кордон, що відокремлює своїх від чужих	8,5	11,9	10,0	12,8	13,0	11,7
Кордон поміж своїми	71,8	72,6	68,3	69,2	74,9	78,6
Інше	1,7	3,0	3,4	3,6	2,4	2,3
Важко відповісти	17,3	11,7	16,9	14,2	8,6	6,7
Відповіді немає	0,6	0,8	1,3	0,3	1,1	0,6
Разом	100	100	100	100	100	100

Відносно ж бажаного стану кордону з Росією, молодь демонструє більш високу визначеність і групові відмінності (див. табл.2).

Таблиця 2. Яким повинен бути кордон між Україною та Росією?

Варіант відповіді	Луганська область 2009 г. N=1147	Луганська область 2013 г. N=1450	Вікові групи 2013 р.			
			18-29 n=379	30-44 n=360	45-59 n=370	60 та старші n=341
Замкненою на замок, із контрольно-слідовою смугою та колючим дротом	2,8	2,3	2,4	1,4	2,4	3,2
Відкритою для руху людей, капіталів та товарів, як в	38,7	41,3	50,4	41,4	40,0	32,6

Шенгенській зоні Європейського Союзу						
Цей кордон не потрібен	45,1	47,6	38,5	45,6	48,4	58,9
Інше	0,8	0,7	0,6	1,2	0,9	0,3
Важко відповісти	11,2	7,9	8,2	10,3	8,1	5,0
Відповіді немає	1,5	0,1	–	0,3	0,3	–
Разом	100	100	100	100	100	100

Ми передбачали, що в нашому випадку, ставлення до кордону може репрезентувати три позиції: позиція «зачинений на замок» – уявлення, пов’язані з тлумаченням кордону як захисної лінії; «відкритий для руху людей, капіталів» – уявлення, які відповідають європейській практиці; «цей кордон взагалі не потрібен» – «радянські» уявлення. Половина молодих респондентів орієнтуються на європейські взірці і вважає, що кордон має бути відкритим для руху людей, капіталів та товарів, як в Шенгенській зоні Європейського Союзу. У непотрібності кордону впевнені, як і передбачалось, переважно люди старшого віку, але частка молодих людей теж доволі висока (це майже 40% молоді). «Зачинені» кордони вже не знаходять вагомої підтримки, їх прихильники складають меншість незалежно від віку.

Орієнтація на відкритість кордонів у тій чи іншій формі пояснюється високими міграційними настроями серед молоді. Росія – один з провідних напрямів трудової міграції в області (Населення України, 2010, 127) і, на відміну від інших напрямків міграції, ця міграція характеризується короткостроковим перебуванням в РФ з постійним поверненням в Україну (Населення України, 2010, 128).

Серед молоді 54,9% (за вибіркою в цілому – 35,7%) відповіли, що хотіли би на тривалий термін поїхати за кордон (11,6% – «складно відповісти», 33,2% – «ні», 0,3% – не відповіли). Головна причина, яка спонукала би молодь поїхати за кордон, не відрізняється від причини, названої іншими віковими групами. Чверть респондентів у кожній з них поїхала б за кордон тимчасово, для того, щоб заробити гроші, бо в Україні не бачать перспектив для працевлаштування. Виключення – група «60 і старше», там таке бажання мають 11,4% опитаних. Ці дані узгоджуються з даними «відкритих» інтерв’ю, які чітко продемонстрували, що в першу чергу, міграція виштовхує з країни

молодь. Деякі молоді люди, які зростали в Україні, отримали досвід міграції відразу після школи.

«Ну, я, в принципі, давно уже езжу, как бы, периодически. После школы туда обратно, уже, как бы, привык, ничего не меняется. Практически все так же. Денег заработал – приехал, потратил – поехал, снова заработал – потратил, что-то там отложил» (ч. 32, водій, смт Амвросіївка, Донецька обл.)

Інші причини міграційних прагнень відрізняють молодь від інших вікових груп: 9,2% – хотіли б поїхати на стажування/навчання (3,0% – за вибіркою), 27,2% – поїхали б для того, щоб там жити (20,6% – за вибіркою), 4,2% – там би одружились (1,8% – за вибіркою). Бачимо, що для населення регіону важлива відкритість кордону, бо пов'язана вона з комунікативними і трудовими практиками.

Підсумовуючи, можна сказати, що для молоді Сходу України нехарактерне розвинене «почуття кордону». Незважаючи на те, що сучасна молодь формувалась вже за часів незалежності України, вона в цілому поділяє щодо кордону погляди старшого покоління. Східний кордон України не сприймається як кордон з «чужими». Відчуття «на сторожі» тут відсутнє. На державний кордон не здійснюється проекція захисної, ізоляційної функції. Росія розглядається як культурно близька і дружня країна, відносини з народом якої не можуть зіпсувати навіть суперечності на рівні влади. З 2010 р. в Україні почався процес демаркації українсько-російського державного кордону. Хоча, можна передбачити, що в силу специфіки східного україно-російського прикордоння, демаркація буде неоднозначно сприйнята місцевим населенням, вважаємо, що вона необхідна. Цей процес буде сприяти розвитку «почуття кордону» та забезпечить реалізацію його бар'єрної функції.

Бібліографія

Living (with) Borders: identity discourses on Easy-West Borders in Europe (2002). U. N. Meinhof (ed), Burlington, Ashgate.

Безопасность и международное сотрудничество в поясе новых границ России (2002). Л. Б. Вардомский, С. В. Голунов (ed.). Москв: Волгоград, НОФМО. <http://www.obraforum.ru/book/paragraph12.htm>(accessdate.2.06.2014).

Верменич, Я. (2011). Історична лімологія: проблеми концептуалізації, Регіональна історія України, 5, 29 – 48.

Гвоздецька, Б. Г. (2011). Кордон в уявленнях мешканців пограниччя Карпатського регіону, Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, Соціологічні науки, 12, (223), 153–160.

Гриценко, А. А., Крылов, М. П. (2010). Этнографическое и культурно-географическое изучение российской части Гетьманщины и Слободской

Украины. In: Г. П. Подгрушный (ed.), Проблемы общественной географии. Приграничные территории: методологические подходы и опыт исследований. Киев: Ин-т географии НАН Украины, 2, 90–97.

Дністрянський, М. С. (1992). Кордони України. Територіально-адміністративний устрій, Львів: Світ.

Зарицький, Т. (2011). Парадигма прикордоння і центр-периферійні підходи. Україна модерна. Пограниччя. Окраїни. Периферії, Київ: Критика, 18, 79 – 99.

Колосов, В. (2006). Теоретическая лимнология. Границы в меняющемся мире: глобальные тенденции и региональное измерение. In: Материалы для изучения, Зимняя школа CIRP, Великий Новгород, Центр интеграционных исследований и проектов, 2 – 16.

Колосов, В. А., Вендина, О. И. (2011), Российско-украинское пограничье: двадцать лет разделенного единства. Москва: Новый хронограф.

Кононов, И. «Луганский синдром» и пути его преодоления (2014). <http://www.ostrovok.lg.ua/statti/chernaya-voda/luganskiy-sindrom-i-puti-ego-preodoleniya> (access date. 22.07.14).

Кононов, И. Ф. (2010). Украинско-российская граница: практики власти и повседневная жизнь населения, Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, 889, 79 – 86.

Кононов, И. Ф. (2004). Проблема границ и ее значение для социологии. In: Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Харков: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 45 – 49.

Кочан, В. М., (2008). Феномен пограниччя у соціокультурному вимірі, Дис. канд. наук: 09.00.03, Сімферополь. <http://dissertation.com.ua/content/343952.html> (access date. 10.07.2014).

Крылов, М. П., (2012). Категория «идентичность» в контексте проблемы приграничий, Мир психологии, 1, 137 – 151.

Михайленко, А. Н., (2013). Методологические основы развития российско-украинского приграничья. ukros.ru/wp-content/uploads/2013/07/михайленко2.doc (access date. 10.07.2014).

Населення України. Трудова еміграція в Україні, (2010). Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. http://www.idss.org.ua/monografii/poznyak_2010.pdf (access date. 08.03.2014.).

Погранология / Пограничный словарь, (2002). Москва: Академия Федеральной ПС РФ. <http://border.academic.ru/867/Погранология> (access date. 01.10.2013).

Попкова, Л. И. (2007). География населения российско-украинского приграничья, Дис. доктора географ. наук: 25.00.24, Москва. <http://www.lib.ua-gu.net/diss/cont/302176.html> (access date. 06.10.2014).

Проблемы общественной географии. Приграничные территории: методологические подходы и опыт исследований, (2010). In: Г. П. Подгрушного (ed.). Сборник научных трудов, Київ: Ін-т географії НАНУ.

Сергійчук, В. (2008). Етнічні межі і державний кордон України. Київ: ПП Сергійчук М.І.

Усенко, О. О. (2013). Понятие государственной границы в научном дискурсе: необходимость новых интерпретаций. In: Общественные науки в современном мире: вопросы социологии, политологии, философии, истории: материалы международной заочной научно-практической конференции. (25 марта 2013 г.) <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16> (access date. 02.06.2014).

Филиппова, О. А. (2010). «Граница» и «пограничье» в контексте политик идентичности. In: *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, Харков, ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 394 – 401.

Хаусхофер, К. (2003). Границы в их географическом и политическом значении. In: *Классика геополитики, XX век*, Москва, ООО Издательство АСТ, 227 – 598.

Хобта, С. В. (2011). Специфика определения ситуации и жизненные практики в восточном украинско-российском пограничье. In: *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 16: 412 – 416.

Хобта, С. В. (2010). Восток Украины: трансформация идентичностей в условиях пограничья, *Перекрестки*, 3 – 4, 207 – 222.

Хобта, С. В. (2013). Граница, национальные и региональные идентичности в восприятии жителей Донбасса, *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, Соціологічні науки*, Ч. II, 23: 64 – 77.

Хобта, С. В. (2012). Діяльність прикордонної та митної служб у процесі інституціоналізації державного кордону України. In: *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 18, 339 – 347.

Штёльтинг, Э. (1999). Социальное значение границ. In: О. Бредникова (ed.), *Кочующие границы. Материалы международного семинара (на русском и английском языках)*, Санкт-Петербург. <http://www.indepsocres.spb.ru/7r.htm>. (access date. 14.05.2013).

THE APPREHEND OF STATE BORDER OF EAST UKRAINE YOUTH

Svetlana Khobta - candidate of sociological sciences, associate professor of the Taras Shevchenko Lugansk National University (Ukraine).

Scientific interests: youth policy, regional study, electoral processes.

E-mail: khobta_sv@ukr.net

Олена Городецька*

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ АБІТУРІЄНТІВ ПРИ ВИБОРІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті представлені результати соціологічного дослідження абітурієнтів ТДАТУ (Таврійський державний агротехнологічний університет) за 2009, 2011 і 2013 рр. Автором виявлені зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на вибір навчального закладу і спеціальності. Визначено основні цінності для вступників до вишів: висока якість освіти, можливість вчитися на сучасному обладнанні, інноваційність, можливість працевлаштування і, найголовніше, – популярність і престиж ВНЗ.

У статті розглянуто мотиви та мотивацію вибору вишу майбутніми абітурієнтами. Встановлено, що професійна орієнтація абітурієнтів полягає у надзвичайно тісному переплетенні соціальних і професійних мотивів у життєвих планах молоді. Обґрунтовано, що якість абітурієнтів значною мірою визначає якість освіти загалом.

Ключові слова: абітурієнт, мотив, мотивація, вищий навчальний заклад, якість освіти.

Agrotechnology University in 2009, 2011 and 2013. Identified internal and external factors that influence the choice of university and profession. The main value to enter higher education: quality education, the opportunity to learn modern equipment, innovations, job opportunities, and most importantly - the popularity and prestige of the university.

Consider the motives and motivation of the choice of future students. So professional orientation of students is extremely close interweaving social and professional reasons in the life plans of youth. It has been found that there are two factors that determine the choice of profession - most students and, in part, their parents. Analysis of the quality of students belonging to the dominant factors affecting the quality of education in general.

Keywords: applicant, motive, motivation, higher education institution, the quality of education.

Погіршення демографічної ситуації в нашому суспільстві за останні роки суттєво впливає на зменшення кількості абітурієнтів, внаслідок чого ми спостерігаємо не тільки зростання конкуренції між вищими навчальними закладами, але і суттєве перевищення

---

* **Городецька Олена** – кандидат соціологічних наук, доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет (Мелітополь. Україна).

Наукові інтереси: електоральна соціологія, соціологія громадської думки, соціологія освіти.

E-mail: socio_melitopol@mail.ru.

пропозиції над попитом. У такій ситуації багато ВНЗ зіткнулися з істотним дефіцитом бажаючих отримати вищу освіту, внаслідок чого вже сьогодні відчувають недобір абітурієнтів, а то й більше, залишаються цілком без них, що, своєю чергою, ставить під загрозу їхнє існування (Щудло, 2008).

Для випускників шкіл вибір вишу є основним етапом професійного самовизначення. В той же час, для навчального закладу щорічний прийом абітурієнтів визначає не тільки кількість, але і «якість» студентів. Зрозуміло, що мотивація вибору вишу на сьогоднішній день має велике значення як для абітурієнтів, так і для самого вищого навчального закладу.

У таких умовах надзвичайно важливими є аналіз мотивації абітурієнтів при виборі вищого навчального закладу, вивчення їхніх потреб, мотивів та цілей.

Значний внесок у вивчення проблеми мотивації молоді зробили такі дослідники: проблеми сільської молоді досліджував В. Чигрин (2006), питання мотивації учіння студентів-аграрників у контексті формування їх навчально-пізнавальної активності досліджував П. Лузан (1998), мотив як спонукальну причину дій та вчинків людини, пов'язану з активністю людини, вивчав О. Леонт'єв (1981) та ін.

Метою статті є спроба виявлення особливостей мотивації абітурієнтів при виборі вищого навчального закладу.

Проблема мотивації молоді набуває все більшої актуальності як у теоретичній, так і у практичній площинах. Сукупність мотивів, що виникають завдяки процесам спонукання людини до діяльності, ми розглядаємо як мотивацію. Мотивація – це процес свідомого вибору людиною того або іншого типу поведінки, обумовленої комплексним впливом зовнішніх (стимули) і внутрішніх (мотиви) чинників.

Спробуємо, спираючись на дані соціологічних досліджень, проведених нами у Таврійському державному агротехнологічному університеті ($N_{2009}=597$, $N_{2011}=484$, $N_{2013}=552$), розглянути мотивацію абітурієнтів (Аналіз результатів: науковий звіт 2009, 2011, 2013).

Серед значної кількості факторів, що впливають на вибір абітурієнтами вишу, одним з головних стає затребуваність випускника навчального закладу на ринку праці. На наш погляд, фактори, які визначають ступінь затребуваності випускника ВНЗ на ринку праці, можна розділити на дві групи: зовнішні по відношенню до вишу і внутрішні, зумовлені характером організації самого освітнього процесу.

До зовнішніх факторів ми відносимо соціально-економічну значимість даної професії у суспільстві, професійне майбутнє. Усе це

підтверджують і результати наших досліджень. Аналіз даних, які ми отримували в результаті досліджень, дозволяє з упевненістю говорити, що на вибір абітурієнтів в першу чергу впливає те, чи майбутня професія забезпечить гарний зарібок (2009 – 67,8%, 2011 – 66,2%, 2013 – 72,1%), чи відповідає особистим схильностям, інтересам (2009 – 48,4%, 2011 – 35,9%, 2013 – 38,4%), чи корисна людям, суспільству (2009 – 40,5%, 2011 – 37,0%, 2013 – 30,4%), а також чи професія престижна (2009 – 36,2%, 2011 – 38,0%, 2013 – 34,8%). Ці показники за останні роки займають верхні рядки рейтингу мотивів абітурієнтів. Вплив з боку вишу на ці фактори мінімальний, оскільки на них більшою мірою впливає соціально-економічна ситуація в країні.

Внутрішні чинники безпосередньо пов'язані з організацією навчального процесу, рівнем кваліфікації професорсько-викладацького складу, як наслідок – визначають якість освіти.

Кожен вищий навчальний заклад в сучасних умовах змушений формувати і власну систему цінностей, які позитивно впливатимуть на мотивацію вибору абітурієнтами саме їхнього навчального закладу. До основних цінностей можна віднести: популярність і престижність вишу (бренд); висока якість освіти, професіоналізм викладачів; можливість успішного працевлаштування випускників після закінчення ВНЗ; наявність системи міжнародних стажувань та практик; можливість отримати інноваційну і перспективну вищу професійну освіту (сучасні програми підготовки та дисципліни); можливість навчатися на найсучаснішому обладнанні (хороша матеріально-технічна база); великий вибір напрямів підготовки (спеціальностей); високий ступінь інтегрованості науково-дослідних процесів у навчання та багато іншого.

Порівняння низки основних характеристик абітурієнтів 2009 р., 2011 р. та 2013 р. дає можливість визначити деякі закономірності формування контингенту студентів університету. Так, при вступі до університету абітурієнти міцно керувалися вибором конкретної спеціальності та вибором конкретного навчального закладу, і майже ніхто не вказав, що цей вибір був абсолютно випадковим.

Розглядаючи мотивацію абітурієнтів щодо вибору університету (дозволялося відзначити кілька відповідей), ми виявили, що вони орієнтовані на «бажання отримати диплом про вищу освіту» (2009 – 72,5%, 2011 – 64,1%, 2013 – 48,6%), «інтерес до спеціальності» (2009 – 45,2%, 2011 – 41,7%, 2013 – 51,8%), «бажання бути корисним суспільству та людям» (2009 – 29,7%, 2011 – 24,0%, 2013 – 7,3%), «близькість навчального закладу до дому» (2009 – 17,3%, 2011 – 13,5%, 2013 – 30,4%), «бажання здобути самостійність» (2009 – 17,3%,

2011 – 18,8%, 2013 – 10,1%), «побажання (вимоги) батьків та друзів» (2009 – 15,4%, 2011 – 10,4%, 2013 – 20,7%) та «можливість отримання стипендії» (2009 – 15,6%, 2011 – 17,7%, 2013 – 21,0%) – це основні вимоги, пропоновані абітурієнтами до вишу.

Якщо уважно подивитися, то слід зазначити, що за останній рік на першу позицію виходить «інтерес до обраної спеціальності», а «бажання бути корисним суспільству та людям» перемістилося з третьої сходинки на десяту. Що ж до інструментального «бажання отримати диплом про вищу освіту», то зрозуміло, що це бажання кон'юнктурного характеру саме університет повинен зводити до нуля. Вочевидь, що орієнтація потенційних абітурієнтів спрямована виключно на зовнішні фактори вибору вишу.

Метою нашого дослідження є пошук важелів, завдяки яким вищий навчальний заклад може впливати на вибір абітурієнтів. У радянські часи до таких чинників, безумовно, належали держава й сім'я. Система обмежень, з одного боку, й бонусів – з іншого, яку використовували вищі навчальні заклади, дозволяла забезпечувати не тільки надійний кількісний набір, але й додержуватись певного «якісного вмісту» абітурієнтів. Сьогодні ситуація змінилась. Розглядаючи причини, що впливають на вибір абітурієнтами конкретного вишу, можна називати перш за все те, що вибір професії визначають самі абітурієнти (2009 – 68,5%, 2011 – 65,1%, 2013 – 60,9%), по-друге, це сім'я (2009 – 21,1%, 2011 – 21,4%, 2013 – 21,7%), у якій формується особистість і закладаються основи її світогляду. Погляди особи формуються не лише під впливом родини, активну роль у цьому відіграє і громадськість (друзі, однокласники, вчителі, тобто ті, хто найчастіше спілкується з абітурієнтом).

З отриманих результатів ми бачимо, що суспільство втратило важелі професійного орієнтування учнів шкіл на набуття корисної для суспільства і для себе професії. Лише батьки, певною мірою, зберігають «право вирішального голосу», але тільки у тих випадках, коли навчання здійснюється на контрактній основі.

Особа, яка закінчує школу, ще не виступає потенційним абітурієнтом. Перш за все випускник має прийняти рішення про те, чи хоче він здобувати вищу освіту. Отже, випускники шкіл поділяються на дві категорії: ті, хто прагне здобути вищу освіту, і ті, хто цього не планує. Після прийняття рішення випускником про необхідність здобуття вищої освіти, він або обирає конкретний ВНЗ, у якому хоче навчатися (а вже потім вибирає найбільш прийнятну для себе спеціальність із переліку представлених у вищому освітньому закладі), або ж спочатку визначається зі спеціальністю, яку хоче

отримати (а вже потім підбирає ВНЗ, у якому, на його думку, якнайкраще будуть задоволені освітні потреби).

Проаналізуємо відповіді абітурієнтів на наступне питання:

Таблиця 1. Розподіл суджень респондентів на тему ступеня мотивації вибору: «Коли Ви обирали спеціальність, на яку поступаєте?», (в %).

Час прийняття рішення	2009 р.	2011 р.	2013 р.
Безпосередньо перед подачею документів	13,1	17,2	34,4
за півроку	31,8	34,9	32,3
за рік	30,3	20,8	15,6
за два і більше роки	17,8	20,8	8,3
важко сказати	7,0	6,3	9,4

Данні таблиці показують, що за останній рік удвічі збільшилась кількість абітурієнтів, які обрали спеціальність безпосередньо перед подачею документів. Натомість, кількість абітурієнтів, які обрали спеціальність за рік і більше до подання документів, знизилась. Порівнюючи ці дані, ми можемо зробити однозначний висновок, який полягає у доцільності роботи з учнями передвипускних класів.

Здається, ні в кого не викличе сумнівів теза, згідно з якою, чим раніше буде здійснено вибір професії молоддю, тим більш виваженим він буде на момент остаточного входження у професію і тим меншою буде небезпека люмпенізації певної частини молоді.

Зважаючи на те, що питання вибору професії, якщо розглядати його в часових параметрах, передбачає велику кількість суб'єктивних відповідей, ми у наших дослідженнях, які здійснювались раніше, адресували аналогічні запитання випускникам 9-х класів, а також абітурієнтам технікумів, коледжів та вищих навчальних закладів аграрного профілю. Отримані під час опитувань 2004 та 2012 рр. дані дозволяють дійти висновку, що час вибору професії сільською молоддю залежить як мінімум від трьох груп чинників (Аналіз результатів: науковий звіт 2004, 2012).

По-перше, на час формування вибору професії (спеціальності) впливає належність респондентів до певних вікових груп. Серед випускників неповної середньої школи, які ледве досягли порогу своєї належності до когорти молоді, майже чверть вказали, що вже рік — два тому цей вибір було зроблено. Серед випускників повної середньої школи ця частка підвищується до 30-33%, що свідчить про пробудження інтересу до професії приблизно у 10–11-му класах загальноосвітньої школи. Нарешті, пік тих, хто визначився з вибором

професії рік – два тому, припадає на абітурієнтів технікумів та вищих навчальних закладів, серед яких не лише випускники загальноосвітніх шкіл, а й молодь, яка закінчила професійно-технічні та середні спеціальні навчальні заклади за профілем, а також молодь, яка має практичний досвід роботи в сільському господарстві, тобто більш зрілі вікові групи.

По-друге, істотний вплив на час формування орієнтацій соціально-професійного плану сільської молоді справляє конкретна належність її окремих груп та верств до рольових когорт професійно-трудового процесу. Зіставляючи відповіді абітурієнтів сільськогосподарських вищих навчальних закладів із розряду випускників сільських шкіл з відповідями молодих селян, які мають досвід праці в сільському господарстві, ми дійшли висновку, що професійний вибір останніх має глибше часове коріння, яке формувалося в період їхньої трудової діяльності.

Загалом, слід зазначити, що наші дослідження доводять: чим раніше був зроблений вибір спеціальності та вищого навчального закладу, тим стабільніше та успішніше вчиться студент, тим вище рівень його світоглядної, загальнонаукової та професійної підготовки.

Якість освіти залежить від рівня підготовки майбутніх абітурієнтів. Згідно з нашими дослідженнями, рівень підготовки студентського контингенту обумовлюється мотивацією вибору спеціальності, якістю шкільної освіти та рівнем додаткової підготовки абітурієнта. Необхідною умовою здобуття вищої освіти є позитивне ставлення до неї потенційного абітурієнта. Також важливою умовою виступає якість освіти, яку випускник здобув у середній школі. Для навчання у вищому навчальному закладі учню середньої школи необхідно отримати відповідний базовий рівень загальних знань, без якого успішне засвоєння програм ВНЗ неможливе.

Нас суттєво хвилює, які студенти будуть у нас навчатися, з яким рівнем підготовки, навичок та вмій. Для розуміння цього сегменту «соціального портрету абітурієнта» розглянемо дані, вміщені до таблиці 2.

Таблиця 2. Успішність студентів ТДАТУ у середньому навчальному закладі, (в %).

Судження респондентів	2009 р.	2011 р.	2013 р.
Задовільно	26,6	18,8	12,7
Добре	59,1	69,3	74,6
відмінно	4,4	3,7	4,4
золота (срібна) медаль	4,4	2,1	6,5
червоний диплом коледжу	5,5	6,3	1,8

За матеріалами наших досліджень, рівень середньої освіти студентів, які поступили до нашого вишу зростає. Однак ці результати відображають лише бал атестату і не дають уявлення про реальний рівень шкільних знань. Так, з одного боку ми бачимо достатньо високий бал атестату абітурієнтів, з іншого – після першої сесії результати знань студентів не вражають. Це підтверджує занепокоєність фахівців про те, що після впровадження ЗНО ставлення учнів до предметів, які не виносяться на ЗНО, погіршилось.

Підсумовуючи наведені результати, можемо стверджувати, що мотивації абітурієнтів при виборі вищого навчального закладу обумовлені значною мірою можливістю успішного працевлаштування після закінчення вишу, поряд з інтересом до обраної професії. На наш погляд, актуалізується потреба формування системи моніторингу освітніх мотивацій як школярів, так і студентів.

Бібліографія

Аналіз результатів дослідження абітурієнтів ТДАТУ (2009): науковий звіт відділу соціологічних досліджень ТДАТУ, (ред. О.Г. Городецька), Мелітополь.

Аналіз результатів дослідження абітурієнтів ТДАТУ (2011): науковий звіт відділу соціологічних досліджень ТДАТУ, (ред. О.Г. Городецька), Мелітополь.

Аналіз результатів дослідження абітурієнтів ТДАТУ (2013) : науковий звіт кафедри філософії і соціології ТДАТУ, (ред. О.Г. Городецька), Мелітополь.

Аналіз результатів дослідження випускників середніх шкіл, технікумів (коледжів): науковий звіт відділу соціологічних досліджень ТДАТА (2004), (ред. О.Г. Городецька), Мелітополь.

Аналіз результатів дослідження випускників середніх шкіл, технікумів (коледжів), (2012): науковий звіт відділу соціологічних досліджень ТДАТУ, (ред. О.Г. Городецька) – Мелітополь.

Леонтьев, А.Н. (1981), Проблемы развития психики, М. : Изд-во МГУ.

Лузан, П.Г., Дьомін, А.І. (1998), Формування активності студентів у навчанні, К. : Вища школа.

Чигрин, В.О. (2006), Сільська молодь: досвід комплексного соціологічного аналізу, Мелітополь : ЗІДМУ-ТДАТА.

Щудло, С. А. (2008), Социальные детерминанты качества высшего образования [в:] Высшее образование для XXI века : матер. V Междунар. науч. конф. (Москва, 13-15 ноября 2008 г.), ред. И. Ильинского, М. : Изд-во МосГУ: 47–50.

MOTIVATION FEATURES OF APPLICANTS IN SELECTION OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Helena Gorodetskaya – candidate of sociological sciences, associate professor of the Tavricheskiy State Agrotechnology University (Melitopol, Ukraine)

Scientific interests: electoral sociology, sociology of public opinion, sociology of education.

E-mail: socio_melitopol@mail.ru.

Андрей Шумилов*

МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА И ОСОБЕННОСТИ СОЗНАНИЯ РОССИЙСКОЙ МОЛОДЕЖИ

За последние 25 лет в обществе произошли значительные изменения, связанные с глобализацией и информатизацией, российское общество пережило трансформацию общественного устройства, которое повлияло на сознание населения и в определенной степени его модернизировало. Для выявления степени модернизационного потенциала российской молодежи в статье проанализированы материалы социологического исследования, проведенного среди студенческой молодежи одного из регионов России (Чувашии) с 1999 по 2011 г. Автором отмечается, что исследования свидетельствуют об отсутствии расколотости и дифференциации сознания молодежи, однако оно мозаично и парадоксальным образом сочетает, несовместимы понятия. Исследование свидетельствует о сдвиге массового сознания студенческой молодежи в сторону традиционных ценностей, о приходе консервативного поколения молодежи. Несмотря на заявленный инновационный подход в работе государства с молодежью, преобладает традиционная модель взаимоотношения общества и государства, что не способствует модернизации.

Ключевые слова: молодежь, массовое сознание, молодежная политика, студенчество, модернизация, консерватизм.

For the last 25 years in society there were considerable changes. Changes in society were influenced by globalization and informatization. The Russian society endured transformation of social fabric after 1990. For studying of modernization potential of the Russian youth in article data of social research are analysed. Research is conducted among student's youth of the Chuvash Republic in Russia from 1999 to 2011. The author marks out that researches testify to lack of split and differentiation of consciousness of youth. However the consciousness mosaically also is paradoxical. Research testifies to changes of mass consciousness of student's youth in the direction of traditional values. Despite the declared innovative approach in state work with youth, the traditional model of relationship of society and the state that does not promote modernization prevails.

Keywords: youth, mass consciousness, youth policy, students, modernization, conservatism.

---

* **Шумилов Андрей** – кандидат политических наук, доцент, Чувашский государственный педагогический университет (г. Чебоксары, Российская Федерация).

Научные интересы: молодежная политика, регионалистика, электоральные процессы.

E-mail: editor@politbook.ru

Современная организация общества связана с терминами «глобализация», «модернизация», «информатизация». Сегодня посредством информационных технологий социальные институты и политические акторы получили возможность эволюционировать в новые формы демократической политики. Можно констатировать, что большие социальные (общественно-политические) движения получили возможность скорой мобилизации, через сложную паутину связей. Вероятно, глобализация будет не только унифицировать, но и создавать новые формы политической активности. Важным актором этих преобразований становится молодежь. В России понимание особой роли молодежи в целом сформировалось в 1990-х годах не только у элиты, но и научного сообщества. Однако в период реформ молодежь была предоставлена себе. В современных условиях в России значительно активизировалась работа с молодежью, стали появляться проекты концепции государственной молодежной политики (ред. Луков, 2013, с.33). В этих проектах вполне закономерно возобладала «традиционная модель взаимоотношения общества и государства, при которой государство – ведущая и единственная сила, способная интегрировать общество. Необходимо отметить, что такое традиционное понимание роли государства встретило поддержку подавляющей части элиты и общества.

Поэтому решающая роль в модернизации российского общества принадлежит будущим поколениям. От того какие процессы происходят сейчас в молодежной среде зависит будущее России. На основе социологических исследований массового сознания студенческой молодежи с 1999 г. в одном из средних российских регионов (Чувашской Республике), попробуем сформировать картину массового сознания студенчества. Выбор студенчества в качестве объекта исследования объясняется тем, что именно оно должно составить будущий средний класс и элиту общества.

Прежде всего следует отметить, что результаты социологических исследований со всей очевидностью свидетельствуют об отсутствии какой-либо расколотости, дифференциации массового сознания студенческой молодежи. Однако оно не является цельным, а выступает в мозаичном, фрагментарном виде, в котором парадоксальным образом сочетаются совершенно несовместимые понятия. К примеру, респондент может настаивать на европейских ценностях для России, ее демократия должна быть не особой, а такой, как в развитых странах Европы и Америки, и в то же время утверждать, что наилучшей системой государственного управления является диктатура и западный образ жизни для россиян

чужд. Поэтому невозможно выделение каких-либо сложившихся групп студенческой молодежи с определенным мировоззрением. Только чисто условно можно говорить о традиционалистах и модернизаторах. Тем не менее результаты мониторинга студенчества позволяют проследить определенные тенденции в развитии массового сознания.

В первую очередь обращает на себя внимание значительное укрепление патерналистских начал в сознании молодых людей. В 1999 году немногим более половины студенчества (58,9%) считало, что государство должно помогать всем гражданам без исключения. В 2003 году число такой молодежи увеличилось до 76,6%, 2007 г. – до 87,4%, в 2011 г. – до 89,1%. В то же время стремительно уменьшилось количество студентов полагающих, что государство должно помогать только тем гражданам, которые не могут позаботиться о себе сами. В 1999 году число таких респондентов было 31,9%, в 2003 г. – 16,6%, в 2007 г. – 9,9%, в 2011 г. – 9,1%.

Интересно при этом отметить, что в 1999 году помощи со стороны государства желало иметь именно такое число студенческой молодежи, которые полагали, что государство должно помогать всем гражданам без исключения (58,8%). Не нуждались в помощи государства только 16,8% респондентов. Положение радикально изменилось в 2007 году. Когда почти половина студентов не нуждалась в помощи государства (49,3%). Однако все еще значительная часть респондентов ждет помощи со стороны государства (45,3%). Данные результаты, прежде всего, показывают на значительное улучшение материального положения студенческих семей. Однако это улучшение связывается с привычным патерналистским образом государства.

В 1999 году большинство студенческой молодежи было настроено на продолжение либеральных реформ (63,9%). За прекращение таких реформ выступало только 6,7% респондентов. В 2007 году картина разительно поменялась. За продолжение курса демократических реформ высказываются только 10,3% молодых людей, в последующем 9,2%. Подавляющее большинство студенческой молодежи желают для России стабильности и порядка (89,6%).

Следует отметить, что качественное изменение в массовом сознании студенческой молодежи произошло после 2007 года. Об этом свидетельствует желание более половины молодых людей жить там, где достойно будет оплачивать их труд: в 1999 г. – 51,3% респондентов, в 2003 г. – 52,8%. Желали остаться в России в 1999 г. 43,7% студентов, в 2003 г. 42,6% респондентов. Сегодня, наоборот,

значительная часть студенчества желает остаться в России (58,7%) и только чуть более трети респондентов высказалось за достойную оплату своего труда (35,4 %).

Если в 2003 году традиционные ценности коллективизма, равенства, традиции признавало чуть более четверти студенческой молодежи (29,6%), то в 2007 г. за них высказалось уже 40,8% респондентов, а в 2011 г. – 56%. Закономерно в этом случае существенное уменьшение числа молодых людей, выбирающих ценности индивидуализма, свободы и конкуренции с 67,2% в 2003 г. до 55,2% в 2007 г., и 51,3% в 2011 г.

Отсюда не удивительно, что если в 2003 г. 52,8% студенческой молодежи желало, чтобы Россия стала частью единой Европы, то в 2007 г. число таких желающих уменьшилось до 42,1% респондентов, а в 2011 г. до 39,0%. Напротив, если в 2003 г. чуть более трети молодых людей считало, что западный образ жизни чужд для них (36,9%), то в 2007 и 2011 г. их число увеличилось до 45,3% респондентов.

Можно также отметить значительное увеличение электоральной активности студенческой молодежи. Если в 2003 г. всего 41,9% студентов заявляло о своем твердом участии во всех выборах, проводимых в стране, еще 42,4% молодых людей участвовало в них иногда и только 15,7% респондентов категорически отказывались от участия в выборах, то в 2007 г. электоральная картина существенно изменилась. Уже 61,0 % студенчества твердо участвовало во всех выборах, 25,1% молодых людей изредка, число абсентеистов сократилось до 13,9%. В целом эти данные соответствуют опросу European Social Survey (Длугош, 2012, с. 9).

Правда следует при этом отметить, что если сначала доверие к институту выборов возросло с 44,3% до 48,4% респондентов, то к 2011 г. оно значительно понизилось до 31,1%. Причем мнение, что демократические выборы простая формальность, от рядового избирателя ничего не зависит, исход выборов в России заранее предрешен, первоначально практически не изменилось: в 2003 г. – 40,0%, в 2007 г. – 42,1% респондентов, то в 2011 г. так считало только 28,9%.

Разительная перемена также произошла в электоральных симпатиях студенческой молодежи. В 1999 г. 21,4% молодых людей были готовы голосовать за «Союз правых сил» (партия либеральной ориентации), затем симпатии отдавались «Единству» – 14,3%, «Отечеству» – 14,3% и «Блоку Жириновского» – 12,9%. В 2003 г. лидирующие позиции в политическом сознании студенчества заняла «Единая Россия» (40,7%), далее с огромным отрывом следовали «Союз правых сил» (9,9%) и ЛДПР (8,0%). В 2007 г., как ни странно,

ожидаемого увеличения студенческого электората «Единой России» не произошло (38,6%). Зато впервые в симпатиях студенческой молодежи выдвинулись ЛДПР (15,7%) и КПРФ (8,1%). В настоящее время практически полностью исчез электорат либеральных партий (Шумилов, 2012, с. 83).

Приведенные данные социологического исследования свидетельствуют о достаточно серьезном сдвиге массового сознания студенческой молодежи в сторону традиционных ценностей, о приходе консервативного поколения молодежи. Когда социальная система находится в хаосе, беспорядке, когда теряются традиционные ориентиры, молодое поколение обычно отвергает опыт своих родителей. Так, в 1999 году на формирование мировоззрения студенческой молодежи наибольшее влияние оказывала окружающая действительность (68,9%). Средства массовой информации (14,3%) и семья (7,6%) практически не оказывали особого воздействия на молодежь. Совершенно иная картина предстает при стабильной обстановке социальной системы. В этом случае вне конкуренции оказывается влияние семьи (67,1%), а затем уже общественная ситуация (57,8%) и средства массовой информации (44,8%).

Приведенные данные также однозначно показывают, что едва ли можно утверждать, что главным блокиратором модернизации является российская элита и в социокультурных особенностях народа нет никаких противопоказаний против трансформации российского государства в правовое. Именно современное молодое поколение является на данный момент основным носителем тех социокультурных ценностей, которые сформировались в Советском Союзе. Соответственно оно склонно поддерживать тот тип российского государства, который сложился при В.В.Путине. Поэтому это поколение фактически потеряно для дальнейшей модернизации российского общества. Отсюда надежды на продолжение модернизации России следует отложить на следующее поколение, которое придет после 2020 года.

Правда следует заметить, что и это поколение, вернее ее некоторая часть будет работать на модернизацию российского общества. Эти надежды связаны с тем, что более двух третей студенческой молодежи считает необходимым введение в систему образования такого предмета как «Основы демократии, прав личности». Весьма незначительная часть студентов выступает за введение предмета «Основы религии» (17,5%). Это мнение молодых людей однозначно показывает, что они не желают видеть Россию чисто православной страной; объединение общества на чисто православных ценностях малореально.

За прошедшее время произошло увеличение числа студенческой молодежи, в жизни которых религия играет очень важную и достаточно важную роль. Однако религиозность этого молодого поколения весьма условна. Дело в том, что они не верят в судьбу человека (50,7%). Православное понимание судьбы человека разделяют только 16,7% студентов и еще 18,8% респондентов понимают судьбу человека в чисто протестантском ее измерении. Хотя современное поколение отвергает фатализм, однако этого явно недостаточно для занятия ею более активной жизненной позиции. Социокультурные ценности, менталитет, которыми руководствуются большинство молодого поколения по-прежнему носят подданнический характер.

Приведенные данные наглядно показывают, что на современном этапе большинство молодежи выступает против конкурентной политики, против чередования власти. Политическое поведение, как и патриотизм, во многом определяет «Имперское сознание». Большинство молодежи живет коллективистско-патерналистическими ценностями, а массовая культура западного общества, наоборот, в отличие от советских времен, вызывает отторжение у значительной части опрошенных (свыше трети). Существенным фактором следует признать недостаточный багаж знаний юношей и девушек. При этом предпосылки для формирования свободного и ответственного гражданина в студенческом сознании имеются. Следовательно, проблема формирования молодежной политики остается открытой, поскольку без внедрения инновационных и открытых ее форм вероятно стагнация общественной жизни.

Бібліографія

Государственная молодежная политика: российская и мировая практика реализации в обществе инновационного потенциала новых поколений (2013), Вал. А. Лукова (ed), Москва: Моск. гуманит. ун-т.

Длугош, П. (2012). Негражданское поколение? Анализ политической активности молодежи Польши, России и Украины. PolitBook, 2: 6-20.

Шумилов, А. (2012) Факторы формирования электоральной политики в молодежной среде. PolitBook, 1: 75-85.

YOUTH POLICY AND FEATURES OF CONSCIOUSNESS OF THE RUSSIAN YOUTH

Shumilov Andrey – candidate of political sciences, associate professor of the Chuvash state pedagogical university (Cheboksary, Russian Federation).

Scientific interests: youth policy, regional study, electoral processes.

E-mail: editor@politbook.ru

Інна Мотунова*

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТА ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

У статті розглядаються особливості взаємодії українських та іноземних студентів в українських університетах. Проводиться думка, що зростання чисельності іноземних студентів в українських вишах вимагає дослідження не тільки процесу їх адаптації до нового соціокультурного середовища, але й дослідження реакції українських студентів на присутність іноземців. Показано, що українські студенти на вербальному рівні демонструють досить високий рівень толерантності. Вони готові до присутності в українських університетах іноземних студентів. Загальний емоційний фон щодо іноземців – доброзичливий. Незважаючи на це, існує диференційоване ставлення до представників різних етнічних груп: цивілізаційна близькість культур скорочує етнічну дистанцію (лояльніше за все студенти ставляться до вихідців зі слов'янських та європейських країн), найбільше ж дистанціюються від мешканців Середнього та Близького Сходу, країн Африки та Азії. Реальні контакти між українськими та іноземними студентами не вирізняються інтенсивністю. Ані спільне навчання, ані спільне проживання не призводять до їх зближення. Зближенню сприяють неформальні дозвільні практики.

Ключові слова: студенти, іноземні студенти, вища освіта, університет, міжкультурний діалог, етнічна дистанція, адаптація, толерантність.

The article reviews the features of cooperation between Ukrainian and foreign students in Ukrainian universities. In Ukrainian universities is increasing at number of foreign students. It requires research not only the process of foreign students' adaptation to the new socio-cultural environment, but also study the reaction of Ukrainian students to the presence of foreigners. The Ukrainian students on a verbal level show relatively high levels of tolerance. They are ready to presence in Ukrainian universities foreign students. General emotional background for foreigners is friendliness. Despite this, there are different attitudes to members of different ethnic groups. Ethnic distance determined civilizational closeness of culture. Loyal of all students attitudes are to immigrants from Slavic and European countries. The most residents are distanced from the Middle and Near East, Africa and Asia. Actual contacts between Ukrainian and foreign students are no intensive. Neither study in single academic group no accommodation in a single hostel produces their convergence. Convergence promotes informal free time practices.

Keywords: students, foreign students, higher education, university, intercultural dialogue, ethnic distance, adaptation, tolerance.

---

* **Інна Мотунова** – аспірантка Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна).

Наукові інтереси: соціологія освіти, між культурні комунікації.

E-mail: motunowa.inna@yandex.ru

Останніми роками в українських вишах постійно зростає чисельність іноземних студентів. Так, в 2009/2010 роках в Україні отримували освіту 37,6 тис. іноземних громадян (Із студентів-иностранцев, 2013), в 2010/2011 р. – 46,6 тис., в 2011/2012 р. – 48 тис., в 2012/2013 р. за одними джерелами – 49 тис. (Із студентів-иностранцев, 2013), за іншими – більше 53 тис. (Иностранные студенты, 2014), в 2013/2014 р. – вже 65,5 тис. (Количество иностранцев, 2014). Географія студентів постійно розширюється. Традиційно українські виші є привабливими для студентів з Китаю, Росії, Індії, Малайзії, Туреччини, Туркменістану та Молдови (Обучение иностранных студентов, 2011), країн арабського світу – Йорданії, Сирії, Лівану, Ірану, а також Азербайджану, В'єтнаму. За останні роки помітно збільшилась активність африканських студентів: з 10,5 % у 2007 році до 16% – у 2012. Як результат, Африка представлена в українських вишах 48 країнами (Дробович, 2012). Географія іноземних студентів становить 39 держав Азії, 46-48 держав Африки і 23 держави Європи (Іноземні студенти в Україні, 2014).

Збільшення кількості іноземців у вітчизняних університетах безперечно вплинуло на життя університетів. Перед українськими навчальними закладами постає завдання забезпечити оптимальні умови для проживання й навчання іноземних студентів. Але це лише один бік проблеми. Інший – пов'язаний з тим, наскільки прибулі студенти готові до адаптації в нових для них умовах. Іноземні студенти – це соціалізовані зрілі особистості, сформовані під дією того середовища, в якому вони виховувалися. Вони, як правило, мають визначену життєву позицію, цільові установки, систему цінностей і ціннісні орієнтації. Крім того, кожен студент має свої специфічні особливості: етнічні, національно-психологічні, психофізіологічні, особистісні і т. д. На початковому етапі «входження» особистості в нове макро- і мікросередовище більшість іноземних студентів мають низький рівень поінформованості про політичну, економічну і соціальну системи країни, в яку приїждять, про культуру народу та про існуючу в країні систему вищої освіти. Нерідко представники різних країн і культур дуже мало знають одне про одного, керуються стереотипами, що не може не позначитися на тривалості й складності їх адаптації до іншого соціокультурного середовища. Але це стосується не тільки іноземних студентів, але й студентів «приймаючої» сторони (Мотунова, 2011, 179). Зокрема, не тільки іноземці повинні адаптуватися до чужого соціокультурного середовища, але й перед українськими студентами постає проблема прийняття представників інших культур. Звернемо увагу, що, частіше за все, цивілізаційно чужих культур. Нагадаємо, що аналіз етнічного

складу іноземних студентів свідчить про приїзд в Україну передусім студентів з країн Азії та Африки (Мотунова, 2012, 411–417; Пашков, 2013).

У результаті контакту різних культурних традицій може виникнути продуктивний міжкультурний діалог, а може – міжетнічний конфлікт. Об'єктивно, університети – добра платформа для міжкультурного діалогу. Вони завжди відрізнялись мультикультурністю студентського складу (Мотунова, 2012, 151), відповідними організаційними можливостями, інтелектуальним рівнем та мотивацією суб'єктів (Євтух, 2010, 88). Проте в межах університетів виникають і проблеми в міжетнічних відносинах. Ці процеси намагається врегулювати Міністерство освіти і науки України. Так, на 2014 рік Міносвіти звертає увагу на посилення роз'яснювальної роботи серед студентів задля уникнення міжнаціональних конфліктів (У Міносвіти обіцяють, 2013).

Таким чином, зростання кількості іноземних студентів в українських університетах актуалізує вивчення проблем, пов'язаних не тільки з адаптацією іноземців до українського середовища, але й адаптацією українських студентів до зміни соціокультурного середовища навчання – присутності іноземних студентів в українських вишах. Це зачіпає досить широке коло питань різного теоретичного рівня. На загальному методологічному рівні, це традиційна для соціології проблема «Чужого». Завдяки роботам Г. Зіммеля, закріпилась думка, що присутність «Чужого» в культурі є об'єктивною і необхідною. «Чужий» – умова формування групової ідентичності (Баньковская, 2002). Якщо в соціології фігура «Чужого» пов'язана передусім з міжгруповою взаємодією, то постать «Іншого» можна знайти і в межах однієї групи (Гороховская, 2009). На думку Б. Вандельфейса, між «Чужим» і «Іншим» існує відмінність. Зв'язок з «Іншим» представляється унікальним і не випадковим, наскільки може бути унікальним і не випадковим зв'язок людини з її сім'єю і ближнім оточенням. «Чужий» же, навпаки, робить соціальний досвід випадковим, оскільки зв'язок з «Чужим» має невизначений характер і позбавлений унікальності (Ваденфельс, 2004, 130 – 131). Окрім цього, постає проблема функціонування університетів в умовах глобалізованого, інформаційного суспільства, яка вивчається, наприклад, Д. Беллом, А. Пороховим, Б. Рідінгсом, Л. Хижняк (Белл, 2004; Прохоров, 2012; Ридингс, 2010; Хижняк, 2010). Проблема конкурентоспроможності українських вишів у залученні іноземних студентів, питання економічних зисків від експорту Україною освітніх послуг, представлені в роботах, А. Дробовича, Д. Гнатівської, Т. Співаківської, В. Шика (Дробович, 2012; Співаківська, 2010; Шик,

2012). Активізується також вивчення проблем, з якими стикаються іноземні студенти в Україні (Белл, 2004; Бочева, 2012; Каплюк, 2012; Мотунова, 2012), особливості їх адаптації (Проблемы и перспективы, 2013), динаміка зростання їх кількості (Мотунова, 2012).

Предметом даного аналізу є особливості взаємодії українських та іноземних студентів в українських університетах. Ми ставимо перед собою завдання з'ясувати рівень толерантності, загальну настанову щодо іноземців у навчальному закладі, інтенсивність та емоційний фон контактів українських студентів з іноземними. Емпіричною основою розгляду буде авторське дослідження «Університет як простір для міжкультурного діалогу» (2012 р.) Дослідження проводилось методом анкетування у 4 вишах Донбасу. Було опитано 1784 студента, з них 411 студентів з Донецького національного технічного університету (23,0% від загальної кількості опитаних), 449 – зі Слов'янського державного педагогічного університету (25,2%), 457 – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (25,6%), 467 – Донбаський державний технічний університет (26,2%).

Для визначення стану міжетнічних установок в соціології традиційно використовується шкала соціальної дистанції Е. Богардуса. Вона має виміряти відчуття соціальної дистанції у свідомості індивіда і дозволяє виявити приховані інтенції до формування та прояву толерантного (або нетолерантного) ставлення людей до представників інших етнічних груп. В Україні шкала Е. Богардуса була адаптована Н. В. Паніною (Панина, Головаха, 2006).

Застосування шкали Е. Богардуса у вивченні етнічних установок українських студентів показало, що студенти – доволі толерантна група. Жодної етнічної групи вони б не «видворили» за межі України (максимальне середнє значення – 5,7⁷). У структурі установок виокремлюється три групи: від 1 до 4 балів – слов'янські народи, від 4 до 5 балів – європейські, від 5 – всі інші етнічні групи (від прибалтів до африканців). При всій етнічній строкатості останньої групи, ставлення до її представників відрізняється більшою однорідністю, ніж до слов'ян та європейців. Проведення факторного аналізу показало, що за факторними навантаженнями етнічні спільноти формуються взагалі у дві групи: народи Африки, Сходу та

---

⁷ Запитання формулювалось так: «У якості кого Ви готові прийняти представників перелічених національностей ?», варіанти відповіді: 1 – члена моєї родини (коханого(ої), чоловіка(дружини), 2 – близького друга, знайомого, 3 – одногрупника(ці), 4 – сусіда по гуртожитку (по багатоквартирному будинку), 5 – мешканця України, 6 – туриста в Україні, 7 – того, хто живе за межами моєї країни.

Прибалтики та слов'янські і західноєвропейські народи. Це говорить про досить недиференційоване ставлення до іноземців.

На основі одного показника висновки робити необачно. Тим більше, що відповіді на запитання про ставлення до етнічних груп пов'язане з соціальними очікуваннями толерантної поведінки. До того ж, студенти – освічена група, яка здатна розгледіти не тільки етичний, але й політичний контекст запитання (Бурдье, 1993). Тому, для визначення етнічних установок, в анкеті було поставлено ще два запитання: одне стосувалось ставлення до студентів різної етнічної належності академічної групи («Уявіть, що у Вашу академічну групу збираються перевести іноземного студента, але до того, як це зробити, Вам запропонували проголосувати з приводу цієї ситуації. Яку позицію зайняла б Ваша група?»), інше – власне респондента («Яку позицію в такій ситуації зайняли б особисто Ви?»). Між відповідями на ці два запитання висока позитивна кореляція. Показово, що рівень власної толерантності заявлений як вищий, ніж груповий. Суттєві відмінності стосуються всіх етнічних груп, крім росіян. На відміну від групи в цілому, респонденти поставились би до приходу в групу іноземців більш лояльно. Порівняно зі шкалою Богардуса, відповіді на ці запитання показують більш диференційоване ставлення до студентів різної етнічної приналежності. Незважаючи на те, що за шкалою Богардуса, рівень толерантності стосовно африканців є нижчим, їх би швидше прийняли студенти, ніж вихідців з колишніх республік СРСР: Азербайджану та Туркменістану. Ставлення до росіян і європейців найбільш позитивне в обох випадках. У цілому ж дані говорять про переважання позитивно-байдужої установки українців щодо сприйняття іноземців в університеті (табл. 1)

Таблиця 1. Розподіл відповідей на запитання: «При взаємодії (спілкуванні) з іноземними студентами Ви особисто відчуваєте до них ...» Залежно від контактів з іноземцями(в%).

№	Варіант відповіді	Серед тих, хто відповіли на запитання, за масивом N=1266	Чи доводилось Вам контактувати, спілкуватися з іноземними студентами?	
			Так n=1193	Ні n=73
1.	Дружелюбність	50,6	52,0	28,8
2.	Симпатія	15,1	15,7	5,5
3.	Довіра	8,5	8,9	1,4
4.	Повага	24,3	24,7	17,8
5.	Байдужість	25,4	25,6	23,3
6.	Неприязнь	7,8	8,1	2,7
7.	Зневага	2,8	2,8	1,4

8.	Агресія	0,9	0,9	1,4
9.	Злість	2,1	2,0	2,7
10.	Інше	2,0	1,9	2,7
11.	Нічого не відчуваю	17,6	16,5	35,6

Процент більше 100%, бо можна було обрати кілька варіантів відповіді.

Так, серед почуттів, які викликають у українців іноземні студенти, домінує дружелюбність (51 %), повага (24%) та байдужість (25%). До байдужого ставлення можна долучити і позицію «нічого не відчуваю», яка складає 18%. Ці почуття домінують як у групі, яка контактує з іноземцями, так і в групі, яка з ними не контактує. Спілкування, без сумніву дається взнаки: серед тих, хто спілкувався, або не проти почати спілкувати з іноземцями, менше негативних почуттів. У випадку досвіду в українських студентів конфліктних ситуацій з іноземцями, негативні відчуття характерні частіше. Так, серед тих, хто вказав на досвід конфліктів 12% (75 людей з опитаних), сказали про відчуття неприязні (порівняно з 2% серед тих, хто такого досвіду не мав), 12% – злості (1% відповідно), агресії (1 % відповідно). Значно сильніше в цій групі поширена байдужість (44% + 25% «нічого не відчуваю», порівняно з 24% + 17% серед тих, хто не мав конфліктів з іноземцями). Дружелюбність (34% / 52%) і повага (12% / 25%) поширені серед тих, хто конфліктував, теж менше.

Ті студенти, які сказали про позитивні відчуття під час контактів з іноземними студентами, частіше з ними взаємодіють. Ті ж, хто заявив про негативні відчуття, менше контактують з іноземцями. Інтенсивність контактів виглядає таким чином: 15% респондентів сказали, що так чи інакше взаємодіють з іноземними студентами кожен день, 14% – кілька разів на тиждень, 13% – раз або кілька разів на місяць, 15% – кілька разів на рік, 12% – сказали, що лише один раз безпосередньо стикались з іноземними студентами. Тобто, інтенсивні контакти (хоча б раз на тиждень) характерні для 30% опитаних. Якщо говорити про сфери контактів, то, в першу чергу, вони визначені об'єктивними умовами – навчання в одній групі чи проживання в гуртожитку. Зауважимо, що ані спільне навчання, ані навіть спільне проживання самі по собі не призводять до зближення іноземних та українських студентів. Спілкуванню сприяють спільні заняття спортом і спільне дозвілля, тобто практики прямо не пов'язані з навчанням в університеті чи умовами, які не залежать від студентів. Виховна робота університетів спрацьовує слабо.

Таким чином, українські студенти на вербальному рівні демонструють досить високий рівень толерантності. Для них немає

жодної етнічної групи, яку б вони не допустили в Україну. Вони готові до присутності в українських університетах іноземних студентів. Загальний емоційний фон щодо іноземців – доброзичливий. Незважаючи на це, існує диференційоване ставлення до представників різних етнічних груп: цивілізаційна близькість культур скорочує етнічну дистанцію (лояльніше за все студенти ставляться до вихідців зі слов'янських та європейських країн), найбільше ж дистанціюються від мешканців Середнього та Близького Сходу, країн Африки та Азії. Реальні контакти між українськими і іноземними студентами не відрізняються інтенсивністю. Ані спільне навчання, ані спільне проживання не призводять до їх зближення. Зближенню сприяють неформальні дозвільні практики. Виховна робота та навчальна робота університетів значного впливу на взаємодію іноземних та українських студентів не чинить. Можливо, толерантність студентства пояснюється тим, що в сучасних урбанізованих суспільствах, де кордон «Свого» і «Чужого» регулярно порушується, статус «Чужого» стає небажаним. Чужака не виділяють як особливу соціальну фігуру. Він в одному варіанті стає присутній скрізь, в другому – невидимий (Гороховская, 2009). У такому баченні протиставлення «Свій»/«Чужий», знімається, а «Чужий» стає лише «Іншим»аш погляд, у якій би іпостасі не сприймали українські студенти іноземних, одним із важливих завдань вітчизняної вищої освіти України на сьогодні є активізація виховання толерантності.

Бібліографія

Баньковская, С. (2002). Чужаки и границы: к понятию социальной маргинальности, Отечественные записки, 6, 457 – 468.

Безправ'я іноземних студентів у гостинній Україні, (2013). <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25073943.html>. (access date. 13.08.2013).

Белл, Д. (2004). Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования, Москва Academia.

Бочева, Г. (2012). Іноземні студенти в Україні: освіта чи експлуатація? Без кордонів, <http://noborders.org.ua>. (access date. 02.03.2012).

Бурдые, П. (1993). Общественное мнение не существует. Социология политики: пер. с франц. Г. А. Чередниченко; сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко, Москва, Socio-Logos. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Article/BurObMn.php. (access date. 02.02.2011).

Ваденфельс, Б. (2004). Топографія чужого: студії до феноменології Чужого, Пер. з німецької В.І. Кебуладзе, Київ, ППС.

Гороховская, Л. Г., Образ «Чужого» в традиционной и современной культурах, СибАК. <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/1170>(access date. 1.07.2009).

Дробович, А., Українська освіта на іноземний манер, ІА «Наголос» <http://www.nagolos.com.ua/ua/articles/4825-ukrayinska-osvita-na-inozemniy-maner>. (access date. 30.07.2012).

Свтух, В. Б. (2010). Концептуальні конструкти етносоціальних реалій: досвід трьохлітніх досліджень (три роки в НПУ імені М. П. Драгоманова), Київ, НПУ імені М. П. Драгоманова.

Из студентов-иностранцев в украинских вузах преобладают туркмены и китайцы, (2013). <http://rus.newsru.ua/ukraine/12jun2013/preobladaut.html>. (access date. 12.06.2013).

Иностранные студенты: кто они? (2014). http://www.sq.com.ua/rus/news/obschestvo//inostrannye_studenty_kto_oni/ (access date. 17.01.2014).

Іноземні студенти в Україні: хто вони? (2014). http://osvita.ua/vnz/student_life/39084/. (access date. 27.01.2014).

Каплюк, К., (2012). Іноземні студенти в Україні: солодкі обіцянки та гіркі проблеми, <http://osvita.ua> (access date. 01.03.2012).

Количество иностранцев, желающих учиться в Украине, выросло – Д. Табачник (2014). http://www.novostimira.com.ua/news_88585.html. (access date. 15.01.2014).

Мотунова, І. (2012). Академічний капіталізм у ВНЗ України: постановка проблеми, Соціальні технології актуальні проблеми теорії та практики зб. наук, праць. Д. М. Ядринський гол. ред, Запоріжжя, Класичний приватний університет, 2, 148 – 156.

Мотунова, І. (2012). Іноземні студенти в українських ВНЗ як прояв академічного капіталізму. In: Методологія теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства, Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 18, 411 – 417.

Мотунова, І. (2011), Університет як простір міжкультурного діалогу, Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, 2(213), 177 – 184.

Обучение иностранных студентов в Украине, (2011). <http://ukraine-for-business.com/ru/interesting-ukraine/122-study-in-ukraine>. (access date. 13.11.2011).

Панина, Н. В., Головаха, Е. И. (2006). Национальная толерантность и идентичность: опыт применения шкалы социальной дистанции в мониторинговом социологическом исследовании, Социологический Журнал, 3-4, 102 – 126.

Пашков, В. О. (2013). Політичний вимір процесів інтернаціоналізації вищої освіти, <http://www.nbu.gov.ua/portal>. (access date. 27.09.2013).

Проблемы и перспективы подготовки иностранных студентов в вузах, (2013). In: Материалы Международной научно-методической интернет-конференции, Харьков, ХНАДУ. http://www.khadi.kharkov.ua/fileadmin/L_LITO/Sbornikpdf.pdf (access date. 29.09.2013).

Прохоров, А. В. (2012). Соотношение корпоративной и академической культур в современном университете, Вестник Тамбовского университета, Тамбов, 5. <http://www.academia.edu/869627>. (access date. 12.07. 2014).

Ридингс, Б. (2010). Университет в руинах, пер. с англ. А. М. Корбута; Москва: Гос. ун-т – Высшая школа экономики.

Співаківська, Т. (2010). Можливості виходу українських вищих навчальних закладів на міжнародний ринок освітніх послуг, Економічний вісник НТУУ «КПІ»

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evkpi/2010/4.Galuzeva%20ekonomika%5C16_kpi_2010_7.pdf (access date 1.07.2014).

У Міносвіти обіцяють 70 тисяч іноземних студентів (2013).
<http://osvita.ua/vnz/38542/> (access date. 20.12.2013).

Хижняк, Л. М. (2010), Університетська освіта: навч. посібник, Харків: ХарПІ НАДУ «Магістр».

Шик, В. Освітні послуги – це потужний інвестиційний проект, Освіта України, 16. <http://pedpresa.com/blog/vasyl-shyk-osvitni-posluhy-tse-potuzhnyj-investytsijnyj-proekt.html> (access date. 16.04.2012).

THE FEATURES OF COOPERATION BETWEEN UKRAINIAN AND FOREIGN STUDENTS IN UKRAINIAN UNIVERSITIES

Inna Motunova – doctorant of the Taras Shevchenko Lugansk National University (Ukraine).

Scientific interests: sociology of education, intercultural communication.

E-mail: motunowa.inna@yandex.ru

Оксана Гнатчук*

РЕАКЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-СВІДОМОЇ МОЛОДІ БУКОВИНИ НА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ КРАЮ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

На основі комплексного аналізу охарактеризовано молодіжний рух на Західній Україні, зроблено науково обґрунтовані висновки щодо історичної ролі західноукраїнських молодіжних організацій і товариств у громадсько-політичному житті, визначено внесок молоді у процес національно-культурного відродження українського народу, його боротьби за українську державність. З'ясовано значення молодіжних організацій і товариств для вказаних процесів, досліджено їх практичну спадщину і досвід, встановлено найважливіші аспекти, необхідні для сучасного національного відродження української нації і держави. Доведено, що молодіжний рух був продуктом свого часу і своєї епохи, його становлення і розвиток були спричинені об'єктивними тогочасними політичними, соціально-економічними і культурними умовами загального розвитку Західної України.

Ключові слова: *молодь, Буковина, жіноцтво, фемінізм, нація, національна свідомість,*

Based on the comprehensive and objective analysis of the researchers described the youth movement in the Western Ukraine. The author has analyzed the historical role of western youth organizations in the public and political life, defined contribution young people in the process of national and cultural revival of the Ukrainians and their struggle for statehood. The author learned the value of youth organizations and associations for the processes of national and cultural renaissance, researched their heritage and practical experience. It is proved that the youth movement was a product of historical time. Its formation and development were caused by the objective of contemporary political, social, economic and cultural conditions of the overall development of Western Ukraine.

Keywords: *youth, Bukovyna, women, feminism, nation, national consciousness.*

В історії сучасного суспільства демократичні і соціальні рухи займають важливе місце. Вони активно впливають на діяльність органів державної влади, економіку, соціальні процеси. Значною мірою їхнє соціальне призначення полягає у тому, що вони допомагають людині у розв'язанні проблем повсякденного життя,

---

* Гнатчук Оксана - кандидат історичних наук, доцент Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: історія жіночого руху, молодіжні організації Буковини.

E-mail: oksana_gnatchuk@mail.ru

відкривають можливості для виявлення соціальної активності та суспільно-політичної ініціативи.

Молодіжний рух як різновид соціальної ініціативи та громадської активності виконує низку функцій, серед яких однією з найважливіших є залучення молоді до суспільного життя, її соціалізація у складних соціальних процесах. Участь в організованій громадській діяльності дає змогу молодій людині відчутти себе частиною суспільства, а успішне становлення та розвиток молодіжного руху є гарантією розвитку здорового суспільства.

Вивченню проблем та діяльнісної орієнтації молодіжних груп присвячена чимала спадщина українських дослідників, серед яких О. Балакірева, В. Головенько, В. Лутовенко, Д. Ярошенко та інші. Незважаючи на зацікавлення дослідників молодіжними рухами, в історичній ретроспективі ця проблематика залишається малодослідженою. Вивчення історичних витоків молодіжного руху на Буковині дасть змогу краще зрозуміти процеси, що відбуваються в середовищі сучасної молоді цього регіону. Дослідження історії формування жіночих організацій, аналіз їхньої культурно-просвітницької та релігійно-добродійної діяльності доповнить історію національного руху краю.

Метою нашої статті є ретроспективний аналіз причин зародження та напрямів роботи молодіжних організацій в Західній Україні, зокрема Буковині.

Становлення сучасної молоді відбувається в досить складних умовах, коли девальвуються старі цінності й формуються нові соціальні відносини. Епоха новітнього українського державотворення, розгортання ринкових і демократичних трансформацій, світові глобалізаційні процеси суттєво впливають на світогляд молодої людини, її ціннісні орієнтації, національну свідомість та духовно-моральний стан. У цьому напрямку найважливішим завданням наукової спільноти варто вважати дослідження духовного світу людини і вироблення якісно нових механізмів, які дадуть змогу перейти до нового стану взаємної відповідальності. Звичайно, вирішення поставлених завдань повинно опиратися на практику минулого історичного досвіду країни.

Загальновідомо, що складовою успішного розвитку будь-якої держави є національно свідоме молоде покоління. Розбудова української держави неможлива без пробудження національної свідомості українського народу, насамперед, української молоді. Таке пробудження неможливе, на наше глибоке переконання, без опертя на попередній історичний досвід.

Досліджуючи реакцію молодого покоління на суспільно-політичні процеси, що відбувалися на Буковині в кінці XIX – поч. XX ст., зазначимо, що розмах суспільно-політичного життя, ідейне розмежування між народовцями і москвофілами, вихід українства на арену політичної боротьби і кинуті кличі за національну гідність українців потрапили на добрий ґрунт. На цей період припадає зародження, розвиток та діяльність перших жіночих організацій на Буковині, а саме: «Мироносиці» (1886 р.), «Общество руських женщин» (1894 р.), «Кружок українських дівчат» (1902 р.) (Гнатчук, 2004).

Культурно-просвітницька діяльність зорганізованого жіноцтва в зазначений період сприяла значному зростанню свідомості жінки. Світлі постаті подвижниць організованого жіночого руху в Україні походили з різних регіонів, представляли різні соціальні верстви, але всіх їх об'єднувала єдина мета – боротьба за незалежність України, за відродження української мови, національної школи, за соціальні права жінок. «Лише на національних підставах може піднятися маса до загальної культури і цивілізації», – писала Наталія Кобринська, яка в 1884 р. заснувала першу жіночу організацію – «Товариство руських жінок» у м. Станіславі (зараз Івано-Франківськ) (Гнатчук, 2004).

На патріотичні гасла починає відгукуватися молодь. У Львові 17 березня 1901 р. створено «Кружок українських дівчат» (Буковина, 1901). За прикладом львів'янок, вирішила це зробити і молодь Чернівців. Після відповідної підготовки було вирішено організаційно уконститувати молодіжну організацію під такою ж назвою, як у Львові (Буковина 1901, 23 лютого). Так, наприклад, К. Малицька у своїх спогадах писала: «За приміром Львова повстає в Чернівцях десь коло 1902 р. заходом Наталки Поповичівної й її товаришок з учительської семінарії «Кружок українських дівчат» з ціллю плекати національного духа» (Горбачева, 1937). Лідія Горбачева в монографії «Азбука жіночого руху» зазначає: «...З початком 1901 року зав'язується у Львові «Кружок українських дівчат», а рік опісля – подібний в Чернівцях на Буковині», ціллю якого є «самообразоване членів, розбуджене інтересу до суспільних задач, підготовлене до праці в тім напрямі праці, котра має ввести жінку в жите яко діяльну одиницю, яко доконечне колісце у народнім організмі» (Горбачева, 1937, с. 9).

Учасниці цього товариства в основному працювали над собою, підвищуючи самоосвітою свій інтелектуальний рівень, влаштовуючи лекції-доповіді у вузькому колі однодумців. Співпрацювали і в інших гуртках, що були доступними для шкільної молоді (Горбачева, 1937, с. 32). «Кружок українських дівчат» проводив «товариські сходи з

танцями» в залі «Народного Дому» (Буковина 1903, №152, 3; 1905, №4 (17) лютого], влаштовувало доповіді, бесіди на різні теми. Дівчат, наприклад, цікавили подекуди далеко не «жіночі питання», як от: «Дещо про звичаї і військові наради запорожських козаків» (Буковина 1905, №9 (22) лютого). Нова управа продовжила діяльність попередньої, влаштовуючи відчити та вечірки з танцями (Буковина 1904, № 4, 3). Приміром, 14 лютого 1904 р. відбулися загальні збори, на яких проаналізовано діяльність товариства за 1903 р.

«Кружок українських дівчат» тісно співпрацював з товариством українських студентів «Союз», зокрема влаштовуючи спільно вечори. (Буковина 1904, № 57, 2). Львівські молодіжні організації такого ж спрямування були небайдужими до своїх чернівецьких колег. Так, наприклад, коли «Кружок українських дівчат» у Львові 3–4 грудня 1904 р. скликав віче українського жіноцтва, то від чернівецького «Кружка» надійшла до Львова вітальна телеграма (Буковина 1904, № 141, 2).

Хоча у своїй діяльності товариство не висувало на перший план суто феміністичних ідей, проте воно зробило спробу підготовки жіноцтва до праці в тому напрямку, який має ввести жінку в життя як діяльну одиницю. Крім того, «Кружок українських дівчат» став підґрунтям для заснування товариства «Жіноча громада» на Буковині, найбільш активного і діяльного на початку ХХ ст.

Феміністичні ідеї об'єднали молодих письменниць Буковини Євгенію Ярошинську та Ольгу Кобилянську з Наталією Кобринською, а також інших інтелігентних жінок, які «почулися рівночасно русинками», «упігнулися о свої права національні і громадські», як писала Н. Кобринська у жіночому альманасі «Перший вінок», заснованому в 1887 р. (Ярошинська, 1938, с. 287). «У чорну ніч неволі, що тривала століттями, українська жінка знаходила в собі сили зберегти прагнення до волі, почуття гідності, відповідальність за свій народ, свою родину, за виховання своїх дітей» (Козуля, 1993, с.253).

Така реакція національно-свідомої молоді Буковини, яка не могла залишатися осторонь процесів, що відбувалися у краї, дає можливість стверджувати про пробудження національної гідності, причетності до історії України і трактування діяльності жіночих організацій як складової частини національного руху буковинців та як складову загальноукраїнського жіночого руху.

Аналізуючи стан реакції молоді на суспільно-політичну ситуацію в краї через сто років, можна констатувати разючу різницю. Так як політична система України вступила в нову фазу свого розвитку, демократичні інституції поступово закріплюють свої позиції. Підвищується рівень політичної культури всього населення України і,

насамперед, молоді. Нові умови дають широку можливість розвитку молодіжної ініціативи, самореалізації молодого покоління. Якщо на початку століття стояла проблема національно-патріотичного руху українців в умовах поневолення іншими державами (Австро-Угорщини, Румунії), проблема формування та взаємодії ідейних рухів, товариств, громадських організацій, визначення місця жіночого руху Буковинок в загальноукраїнському національному русі, нерівноправне становище жінки, її недостатній духовний розвиток, необхідність активної боротьби за духовне розкріпачення жінки, то сьогодні існують зовсім інші вектори цих проблем, більшість з яких повинне вирішувати саме молоде покоління.

На сьогодні в Україні нараховується понад 700 жіночих організацій, 34 яких мають статус міжнародних і всеукраїнських. На Буковині розвивають діяльність понад два десятки молодіжних громадських організацій. Вони впливають на вдосконалення законодавства та механізмів щодо поліпшення становища жінок, прагнуть суспільного визнання організованого жіночого руху як важливого державотворчого чинника. Низкою акцій жінки заявили про себе як реальну діючу силу. І все-таки варто визнати, що ця громадсько-політична сила ще молода, багато в чому несформована. Перед нею стоїть низка завдань, серед яких першочерговими є формування ідеології жіночого руху України та його утвердження як суб'єкта соціального й політичного творення.

Саме молодь є сподвижником передових суспільних реформацій, вона практично завжди перебуває в центрі подій, а нерідко й очолює процеси, що мають значний суспільний резонанс. Не менш важливою є роль молоді у майбутньому як фахівців, організаторів виробництв, керівників підприємств, та товариств. Проте зараз виявлено зростання значущості індивідуальних орієнтацій: для одних – це відпочинок та розваги; для інших – красиве та комфортне життя; для третіх – власний добробут та кар'єра; для інших – власна родина, її добробут, здоров'я, високооплачувана праця. Отже, простежуємо тенденцію до індивідуалізація життя, домінування прагматичних ідеалів та настанов, орієнтацію на гедоністські цінності, все більшого домінування цінностей дозвілля над цінностями трудової діяльності.

Звичайно, молодим людям відводиться почесна місія творити майбутнє, проте не варто забувати, що саме молодь творить сьогодення. Реалії сьогодення наглядно доводять, що у нас немає вільної конкуренції, а молодь не переконана, що будучи розумною і всебічно розвиненою, вона стане затребуваною, бо внутрішні правила в країні такі, що не гарантують власний успіх розумній людині. І якщо

ще недавно молодь жила за інерцією, яку вона підхопила від старшого покоління про те, що від нас нічого не залежить, то події що розгортаються в Україні від листопада 2013 року, дають чітко зрозуміти, що молодь у нас не інертна, а активна і національно-свідома, готова реагувати на всі суспільно-політичні події, що відбуваються в країні і домагатися результатів. Позитивним в цьому аспекті є результати опитування, проведеного соціологічною службою Центру О. Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва з 17 по 22 травня 2013 року (Центр Разумкова, 2013). Було опитано 2010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. На запитання «У якому випадку у Вас може з'явитися потреба в активній громадській діяльності?» 26,4% дали відповідь «Якщо така діяльність буде приносити конкретну користь суспільству» (порівняно з 2008 р., де цей відсоток складав 14, 8%). Виявлена позитивна динаміка вказує на підвищення рівня національної свідомості молодих людей та їх реакцію на важливі для країни події. Можемо стверджувати, що національно-патріотичні почуття породжуються соціумом протягом довгого історико-культурного буття і вбирають в себе соціальний досвід спільноти у вигляді шаблонів діяльності, які слугуватимуть індивіду орієнтиром в сучасному світі.

Бібліографія

Гнатчук, О. (2004). Українські жіночі організації на Буковині (80-ті рр. XIX – 30-ті рр. XXст., Чернівці : Рута.

Буковина. – Чернівці (газета, рубрика «новини») .

Нова Хата. – Львів (газета, рубрика новини) – 1934. – Ч. 9 ,4.

Горбачева, Л. (1937). Азбука жіночого руху, Львів.

Ярошинська, Є. (1968). Вибрані твори, К.: Держлітвидав.

Козуля, О. (1993). Жінки в історії України, К.: Український центр духовної культури,.

У якому випадку у Вас може з'явитися потреба в активній громадській діяльності? (динаміка, 2008-2013) / Соціологічні опитування / Центр Разумкова [Електронний ресурс]. http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=369 (access date. 16.04.2014).

THE REACTION OF THE NATIONAL CONSCIOUS YOUTH OF BUKOVINA IN SOCIAL AND POLITICAL PROCESSES OF THE REGION: A RETROSPECTIVE ANALYSIS

Oksana Hnatchuk – candidate of historical sciences, associate professor of the Yurii Fed'kovych Chernivtsi National University (Ukraine).

Scientific interests: history of the women's movement, youth organizations of the Bukovyna.

E-mail: oksana_gnatchuk@mail.ru.

Dla autorów:

Artykuły są przyjmowane w języku: ukraińskim, polskim, rosyjskim i angielskim.

Struktura tekstu

1. Część informacyjna

- Imię i nazwisko autora (autorów) (czcionka Times New Roman, bold, rozmiar 14),
- Tytuł artykułu (wersaliki, wyśrodkowane, bold, rozmiar 14),
- Abstrakt (100-200 słów, rozmiar czcionki 12),
- Słowa kluczowe (5-10 słów, rozmiar czcionki 12),
- Tekst artykułu,
- Bibliografia.

Imię i nazwisko autora, tytuł artykułu, abstrakt, słowa kluczowe powinny być w języku artykułu i języku angielskim, w przypadku, gdy artykuł jest w języku angielskim, autor zamieszcza tylko abstrakt angielski.

2. Tekst

- Tekst powinien liczyć 11 000 – 20 000 znaków ze spacjami;
- Artykuł powinien być napisany w edytorze Word dla Windows w formacie *.RTF -u *.DOC.;
- Marginesy po 2 cm z lewej i prawej strony oraz z góry i z dołu;
- Czcionka Times New Roman, rozmiar 14, pojedynczy odstęp;
- Tytuły tabel, rysunków – Times New Roman, rozmiar 12. Tytuły tabel i wykresów zamieszczamy nad obiektami graficznymi.
- Spis literatury przygotowujemy na końcu artykułu według porządku alfabetycznego – czcionka Times New Roman, rozmiar 12.

3. Zapis literatury na końcu artykułu (w porządku alfabetycznym)

- Sztompka, P. (2002). Socjologia. Krakow: Znak.
- Jankiewicz, A. (1990). O emocjach inaczej. W: P. Kowalski (red.), Emocje i motywacje (t. 3, s. 235 – 302). Warszawa: PWN.
- Nowak, K. (1998). Zazdrość w relacjach partnerskich. Czasopismo Psychologiczne, 41(2), 143 – 159.
- Tatkiwicz, R. (w druku). Wpływ izolacji na samoocenie. Czasopismo Psychologiczne, 20.
- Szafraniec, K. (red.). (2011). Młodzi 2001. Warszawa: Kancelaria Rady Ministrów.
- Opis elektronicznego źródła: Nazwisko, I. (rok). Tytuł artykułu. Tytuł czasopisma, tom(nr), strony. Pozyskano z: tu wpisać adres strony www (pobrano 20.12.2014).

4. Wzór przygotowywania cytatów:

- Jeden autor: (Sztompka, 2002, s. 11).
- Dwóch autorów: (Januszek, Sikora, 2008).
- Więcej niż dwóch autorów: (Szacka, Sztompka, Turner, 2002).
- Powtórne cytowanie dzieła gdzie jest kilku autorów: (Sztompka i in. 2002).

- Cytowanie w jednym nawiasie różnych autorów: (Berger, 2010; Sztompka, 2002)
- Cytowanie kilku publikacji jednego autora: (Giddens, 2007a, 2007b).
- Cytowanie publikacji za innym autorem: Turner (2002, za: Szacka, 2005).

5. Zasady recenzji

- Nadesłany artykuł jest sprawdzany pod względem formalnym: zgodności z wymogami edytorskimi i profilem czasopisma. W przypadku stwierdzenia zgodności z tymi wymogami, wysyłany jest do recenzji wewnętrznej. Dopiero po otrzymaniu pozytywnych recenzji wewnętrznych artykuł jest wysyłany do recenzji zewnętrznych. Recenzje są wystawiane przez dwóch niezależnych recenzentów.
- Wszystkie etapy recenzowania (zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne) mają charakter anonimowy (double-blind review process), co oznacza, że recenzent nie wie czyj tekst ocenia, a autor, nawet po przyjęciu artykułu do druku, nie zna tożsamości recenzentów.
- Artykuł, który jest pozytywnie zaopiniowany, trafia do redakcji i tam ostatecznie podejmuje się decyzje o umieszczeniu go w czasopiśmie.
- W czasopiśmie publikuje się artykuły, które charakteryzują się wysokim poziomem merytorycznym, są oryginalne i mają odpowiednią bazę teoretyczną i metodologiczną. Preferowane są szczególnie teksty cechujące się nowatorstwem zarówno w sferze teoretycznej, jak też empirycznej.
- Redakcja powiadomi autora pocztą elektroniczną o wyniku postępowania recenzyjnego i ewentualnym terminie ukazania się artykułu.
- Czasopismo ukazuje się cztery razy w roku.
- Redakcja zastrzega sobie prawo redagowania i skracania tekstów.

6. Prawa autorskie

1. Nadsyłając tekst do publikacji Autorzy oświadczają, że są posiadaczami praw autorskich oraz że ani całe opracowanie, ani istotne jego części (w tym tabele i rysunki) nie są publikowane ani przesłane do publikacji w innym miejscu.
2. Autorzy udzielają Wydawcy, reprezentowanemu przez Redakcję w osobie Redaktora Naczelnego, licencji na publikację artykułu.
3. Treści publikacji są otwarte i dostępne dla użytkowników. Użytkownicy mogą czytać, kopiować, rozpowszechniać, drukować artykuł z czasopisma bez dalszej zgody autora lub wydawcy.
4. Autorzy udzielają wszystkim osobom trzecim prawa do dowolnego korzystania z opracowania pod warunkiem podawania jego autorstwa i szczegółów bibliograficznych.
5. Autor udziela Wydawcy czasopisma zgody na włączenie artykułów w międzynarodowych bibliograficznych bazach danych.
6. Redakcja umieszcza imię i nazwisko, stopień naukowy, stanowisko, miejsce pracy, e-mail autora, streszczenie, słowa kluczowe, na stronie WWW wydania numeru.

Для авторів:

До друку приймаються статті українською, польською, російською та англійською мовами.

Структура тексту:

1. Інформаційна частина:

- Ім'я та прізвище автора (авторів) (шрифт Times New Roman, жирний, розмір 14).
- Назва статті (по центру, шрифт жирний, розмір 14, великі букви)
- Ключові слова (5-10 слів, розмір шрифту 12)
- Анотація статті (100-200 слів, розмір шрифту 12)
- Текст статті
- Бібліографія

2. Текст:

- Текст статті 11 000 – 20 000 символів.
- Текст статті оформляється в редакторі Word для Windows у форматі *.RTF чи *.DOC.
- Поля сторінки по 2 см .
- Шрифт Times New Roman, розмір 14, одинарний інтервал.
- Шрифт таблиць – Times New Roman, розмір 12.
- Список використаних джерел вказується в алфавітному порядку – шрифт Times New Roman, розмір 12.

3. Оформлення літератури в кінці статті (в алфавітному порядку):

- Sztompka, P. (2002). Socjologia. Krakow: Znak.
- Jankiewicz, A. (1990). O emocjach inaczej. W: P. Kowalski (red.), Emocje i motywacje (t. 3, s. 235 – 302). Warszawa: PWN.
- Nowak, K. (1998). Zazdrosc w relacjach partnerskich. Czasopismo Psychologiczne, 41(2), 143 – 159.
- Tatkiwicz, R. (w druku). Wplyw izolacji na samoocene. Czasopismo Psychologiczne, 20.
- Szafraniec, K. (red.). (2011). Młodzi 2001. Warszawa: Kancelaria Rady Ministrow.
- Оформлення електронного джерела: Nazwisko, I. (rok). Tytul artykulu. Tytul czasopisma, tom(nr), strony. Pozyskano z: tu wpisać adres strony www (pobrano 20.12.2014).

4. Оформлення цитат в тексті:

- Один автор: (Sztompka, 2002, s. 11).
- Два автори: (Januszek, Sikora, 2008).
- Більше ніж два автори: (Szacka, Sztompka, Turner, 2002).
- Повторне цитування джерела, в якому декілька авторів: (Sztompka i in. 2002).
- Цитування декількох джерел: (Berger, 2010; Sztompka, 2002).

- Декілька праць одного й того ж автора, виданих в одному році: (Giddens, 2007a, 2007b).
- Цитування за посередництвом іншого автора: Turner (2002, за: Szacka, 2005).

5. Рецензування

- Надіслана стаття звіряється на відповідність формальним вимогам редакції, відповідність профілю журналу. За відсутності зауважень, стаття надсилається до внутрішнього рецензування. При позитивній рецензії стаття скеровується на зовнішнє рецензування. Рецензування здійснюється двома незалежними рецензентами;
- Усі етапи рецензування (як зовнішнє, так і внутрішнє) є анонімними (double-blind review process) що означає, що ні рецензент не знає автора тексту, ні автору, навіть при прийнятті статті до друку, не повідомляють про особу рецензента.
- Редакція, отримавши позитивні відгуки на статтю, робить остаточний висновок про її публікацію у журналі.
- У журналі публікуються статті, що характеризуються належним рівнем новизни, мають теоретичну та практичну значимість, відображають результати наукового дослідження автора.
- Редакція повідомляє автору електронною поштою результати експертної оцінки та черговість друку.
- Журнал виходить чотири рази на рік.
- Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати статті.

6. Авторські права:

1. Надсилаючи текст до публікації, Автор підтверджує, що є власником авторських прав, і гарантує, що даний текст чи його частина (в тому числі таблиці і рисунки) не були опубліковані в інших виданнях чи надіслані до публікації до інших видань.
2. Автори надають Видавцеві (Редакції в особі Головного редактора) право на публікацію статті.
3. Зміст журналу є відкритим та доступним для користувачів. Користувачі можуть читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати текст статті у журналі без додаткового дозволу видавництва чи автора.
4. Автори надають третім особам право на вільне користування інформацією за умови дотримання правил цитування.
5. Автор надає Видавцеві (Редакції) журналу згоду на включення статті до міжнародних бібліографічних баз даних.
6. Редакція розміщує прізвище, ім'я, науковий ступінь, посаду, місце праці, електронну адресу автора, анотацію, ключові слова статті на сайті видання.